

ATATÜRK'ÜN BÜYÜK TAARRUZ ÖNCESİNDE ADAPAZARI-İZMİT GEZİSİ (12-24 HAZİRAN 1922)*

Sabahattin ÖZEL**

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Türk ordusunun ihtiyaç ve noksanlarının tamamlanmak üzere olduğu günlerde Büyük Taarruz kararını vermiş, Erkan-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Fevzi Paşayla görüşükten sonra Adapazarı ve İzmit yöresine yapacağı gezi için Ankara'dan hareket etmişti¹. Başkomutanın bu gezisinin amacı “*Kocaeli Grubu*” nu denetlemektir². Gezi, ayrıca Mustafa Kemal Paşayla annesi Zübeyde Hanımı kavuşturmak³, Anadolu'da Türklerin Hıristiyanlara zulüm yaptıkları propagandalarının yoğunlaştığı bir sırada, Türk dostu Fransız edibi Claude Farrère ile buluşmasını sağlamak⁴ gibi amaçlara da hizmet etmişti. 11-12 Haziran gecesi gece

* İlk kez 1998 yılında “Başkomutan Mustafa Kemal Paşanın Adapazarı ve İzmit Gezisi, 12-24 Haziran 1922” başlığıyla Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi'nin 54. sayısında yayımlanan makale Atatürk'ün Milli Mücadelenin en kritik dönemine rastlayan on iki gününü ilk defa ayrıntılı bir şekilde gün ışığına çıkarmaktadır. Makaleye ikinci kez yayımlanırken önemli katkılar yapılmış, ayrıca gezinin İstanbul basınındaki yansımaları eklenmiştir. İlk metin üzerinde herhangi bir düzeltme yapma gereği olmamıştır.

** Prof. Dr. İ. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

¹ Mustafa Kemal Paşa, taarruz kararıyla ilgili olarak “Haziran evasıtında taarruza karar vermiştim” demektedir. (Nutuk, c.II, 14.baskı, İstanbul 1982, s.665). Taarruz kararını Ankara'dan ayrılmadan verdiği, makalemizin içeriğinden de anlaşılacağı üzere Ankara'dan 12 Haziran'da ayrıldığı kesin olduğuna göre, karar tarihinin 10 veya 11 Haziran olması gerekir.

² “Paşa Hazretleri maksad-ı seyahatlerinin Kocaeli gruplarını teftiş olduğunu söylediler” (Anadolu'da Yenigün, 19.06.1922, 520-897). Biz, bu gezinin Büyük Taarruz öncesinde düşmanın dikkatini asıl taarruz bölgesinin dışına çekmek gibi bir amacının da olduğunu düşünüyoruz -yazarın notu-. Kocaeli Grubu, Başkomutanlığın 13.9.1921 tarihli emriyle kurulmuş, komutanlığına Albay Halit Bey (Deli Halit Paşa) atanmıştı. (Kâzım Aras, İstiklal Savaşı'nda Kocaeli Bölgesindeki Harekat, İstanbul 1936, s.104; Türk İstiklâl Harbi, c.II, k.s.V, II.kitap, Ankara 1973, s.269-270)

³ Mustafa Kemal Paşa 16 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmak üzere İstanbul'dan ayrıldığı günden beri annesini görmemişti.

⁴ Mustafa Kemal Paşanın bu gezisi hakkında çeşitli spekülasyonlar yapılmış, geziyi bazı yabancılarla görüşmek üzere yaptığı, bu çerçevede Claude Farrere'in yanısıra General Pelle'nin de adından söz edilmişti. Bunun üzerine Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey

yarısından sonra özel bir trenle Ankara'dan ayrılan Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetinde Bolu mebusu Cevat Abbas Bey, Hariciye Vekaleti Hukuk Müşaviri Münir Bey, Başyaver Salih Bey, Yaver Muzaffer Bey, Erkan-ı Harbiye İrtibat Zabiti Şükrü (Şükrü Ali) Bey ve Riyaset-i Kalem-i mahsûsundan Memduh Bey bulunuyorlardı⁵. Mustafa Kemal Paşa, Milli Müdâfaa Vekili Kazım Paşa'yı da beraberinde Sarıköy, istasyonuna kadar götürmüş, buraya davet ettiği cephe komutanı İsmet Paşanın da katılmasıyla yapılan görüşmelerde genel taarruzun Ağustos sonlarında yapılabileceği anlaşılmıştı⁶. Görüşmelerde, taarruz hazırlıklarının süratle tamamlanması da kararlaştırılmıştı⁷. Mustafa Kemal Paşa ve maiyeti Sarıköy'den sonra yolculuklarına otomobille devam ederek ertesi geceyi Nallıhan'da geçirmişler, bu vesileyle kurbanlar kesilerek dualar edilmiş, fener alayları düzenlenmişti⁸. Sonraki gün öğle yemeği Göynük'te yenmiş, Kocaeli Grubu Komutanı Halit Bey ve yaveri Şadi Bey kendilerini karşılamak için Göynük'e gelmişlerdi. Göynük'te tutuklu bulunan bir grup vatandaş, Mustafa Kemal Paşa'ya dilekçe ile başvurarak haksız yere hapsedildiklerini ileri sürmüşlerdi. Mustafa Kemal Paşa yaptırdığı inceleme sonucunda adı geçenlerin haklı olduklarını görünce telgrafhaneye giderek adliye vekiliyle görüşmüş; işin önemle incelenerek haksız yere tutuklananların serbest bırakılmalarını ve sonucun kendisine bildirilmesini emretmişti⁹. Göynük'ten sonra Taraklı'da bir kaç saat kalan kafile, 13 Haziran günü gece karanlığında Geyve'ye varmıştı. Halit Bey'in komuta heyetini Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya takdim etmesinden sonra, akşam yemeği hazırlanıncaya kadar önceden

meclisteki gizli oturumda yaptığı konuşmasında C.Farrere'in bir günlüğüne Ankara'ya gelmesinin söz konusu olduğunu, o sırada İzmit'e gitmek üzere olan Mustafa Kemal Paşa'nın da C. Farrere'le görüşmeyi çok arzu ettiğini, bunun için Heyet-i Vekile toplantısından sonra bir tercüman istediğini, kendisinin önerdiği Umur-ı Siyasiye Müdürü Hikmet Bey'in kulaklarının, ağır işitmesi nedeniyle uygun görülmediğini, önerdiği diğer müdürü de Mustafa Kemal Paşanın tanımaması nedeniyle tercüman olarak özellikle "*Ben ona alıştım*" dediği müsteşar vekili Münir Bey'in görevlendirilmesini istediğini ve kendisinin başka bir yabancıyla görüşmeyeceğini bildirmişti . Yusuf Kemal Bey gezinin amacını çiftçileri teftiş etmek olarak açıklamıştı (bk. **Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları**, c.III, Ankara 1985, s. 471-472). Atatürk'ün Hüsrev Gerede'ye aktardığına göre, C. Farrere İzmit'e sadece Türk dostu olduğu için değil, İtilaf komiserlerinin siyasi vekillerinden biri olarak özel emirle gönderilmişti. Atatürk ziyaretin amacını önceden kestirmişti (bk. **Hüsrev Gerede'nin Anıları**, yay. haz. Sami Önal, İstanbul 2002, s. 255).

⁵ **Vakit**, 18.6.1922,1623; **Anadolu'da Yenigün**, 27.6.1922, 527-904. Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'dan 16 Haziran'da ayrıldığına dair kayıtların (**Türk İstiklâl Harbi**, c.II, ks.VI, I.kitap, Ankara 1967, s.177; **1973 Sakarya İl Yıllığı**, s.29) hatalı olduğu açıktır.

⁶ Kazım Özalp, **Milli Mücadele**, c.I, Ankara 1971, s.229.

⁷ **Nutuk**, c.II, s.665.

⁸ **Vakit**, 18.6.1922, 1623.

⁹ Muharrem Giray, "Büyük Türk Dostu Claude Farrère'nin Atatürk'ü Ziyareti", **Yakın Tarihimiz**, c.II, s.357.

hazırlanmış olan büfede meşgul olunmuştu. Çadırda yenen akşam yemeği gece yarısına kadar sürmüş, başkomutan yemek süresince I. Dünya Savaşı'nda Güney Cephesi'nin durumunu, Yıldırım Orduları grubu komutanı olduğu günlere dair hatıralarını anlatmıştı. Özellikle Başkomutanlığın Alman Askeri Heyeti'ne verdiği yüksek yetki pasaportunun her yerde tereddütsüz geçerli karşılanmasına rağmen, kendisi tarafından vize edilmediğine işaret etmişti. Adeta bir konferans veriyormuş gibi konuşan Mustafa Kemal Paşa'yı karargah subayları gözlerini kırpmadan dinlemişlerdi¹⁰. Mustafa Kemal Paşa geceyi Geyve köprüsündeki Kocaeli Grubu Karargahı'nda geçirmişti¹¹.

Mustafa Kemal Paşa Adapazarı'nda:

Mustafa Kemal Paşa ve maiyeti 14 Haziran Çarşamba günü sabahı Geyve'den Adapazarı'na hareket etmiş¹², Doğançay istasyonunda İzmit Mutasarrıfı Sadettin Bey, eşraf ve müdâfaa-i hukuk heyetlerince karşılanmıştı. Adapazarı'ndaki karşılama pek parlak ve samimi olmuş, süvari ve piyade birliklerince ihtiram resmi ifâ olunmuştu. Bu arada İsmail Hakkı Bey (Tekçe) komutasındaki muhafız birliği önceden Adapazarı'na gelmiş bulunuyordu¹³. Mustafa Kemal Paşa ikametine tahsis edilen Adapazarı Askerlik Şubesi eski başkanı Binbaşı Baha Bey'in istasyon civarındaki evine gitmiş¹⁴, burada bir gün önce İstanbul'dan Adapazarı'na getirilen annesi Zübeyde Hanım'la buhuşmuştu. Mustafa Kemal Paşa evin civarına yaklaştığında kalabalık yüzünden otomobilden inmek zorunda kalmış, eve kadar yürüyerek gitmişti. Bu sırada evin balkonunda olan Zübeyde Hanım, oğlunun kendisine doğru güçlkle ilerlemesini seyrederken mendiliyle göz yaşlarını silmeye çalışmıştı. Mustafa Kemal Paşa 14 Haziran gününü annesiyle hasret gidererek, istirahat ederek geçirmiş, ayrıca Hâriciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e(Tengirşek) Claude Farrère ile görüşmesi konusunda bir telgraf çekmişti. Telgrafta, Claude Farrère ile haberleşilerek kendisiyle görüşebileceğinin, geleceği günü bildirdiği takdirde

¹⁰ Muharrem Giray, a.g.e., s.357-358.

¹¹ **Muharrem Giray'ın Anıları**, Niyazi Ahmet Banoğlu, Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk, ikinci kitap, Yeni Tarih Dünyası Özel Sayısı, İstanbul 1954, s. 6-7.

¹² **Vakit**, 18.6.1922,535; **Anadolu'da Yenigün**,19.6.1922,520-897; **Hakimiyet-i Milliye**, 19.6.1922,535.

¹³ Muharrem Giray hatıralarında İsmail Hakkı Bey'in binbaşı, komuta ettiği birliği de muhafız taburu olarak kaydetmektedir (**Büyük Türk Dostu ...**, s.356). İsmail Hakkı Bey anılarında 1922 yazındaki rütbesinin üsteğmen olduğunu ifade etmektedir. bk. "General İsmail Hakkı Tekçe'nin Anıları", **Günaydın Gazetesi**, 4 Aralık 1977, 3245.

¹⁴ Anadolu'da Yenigün Gazetesinde, bu ev için "beyaz köşk" tabiri kullanılmaktadır (27.6.1922, 527-904).

İzmit'te bulunarak orada kabul edebileceğinin iletmesini, alınacak cevabın Adapazarı'na bildirilmesini istemişti¹⁵.

Mustafa Kemal Paşa Adapazarı'nda geçen ikinci gününde çarşı ve pazarı bir fert gibi gezmiş¹⁶, muhtelif mağaza ve dükkanlara uğrayarak herkesten kendi sanatlarına dair bilgiler almıştı. Özellikle, sattıkları yabancı malların nereden geldiği, hangi fabrikanın malı olduğuna dair sorduğu sorular, esnaf tarafından tatminkar bir şekilde cevaplandırılmıştı. Başkomutanın halk arasındaki tabii davranışları, alçak gönüllü hareketleri son derece iyi etki yapmıştı.

Adapazarı'ndaki üçüncü gününde (16 Haziran) Cuma namazını camii şerifte (Orhan Camii) kılan Mustafa Kemal Paşa¹⁷ öğleden sonra Çark'ta şerefine düzenlenen müsamereye katılmıştı. Müsamerede "*Kurtuluş Günlerine Doğru*" adlı üç perdelik milli bir piyes oynanmış, sahra hastanesini gösteren son sahnedeki bir yaralının manzarası Gazi Paşa'nın gözlerini yaşlarla doldurmuştu¹⁸. Halkın ve öğrencilerin katıldığı müsamerede çeşitli milli oyunlar oynanmış, özellikle milli ordunun efradınca perde aralarında söylenen Türkçe dualar pek etkili olmuş, Mustafa Kemal Paşa müsamerayı düzenleyenlere memnuniyetini ifade etmişti. Bu arada Gazi'nin Adapazarı'na teşrifini haber alan Hendek Numûne okulu öğretmen ve öğrencileri vaktin gecikmesine rağmen Adapazarı'na yetişmişler, müsamerede hazır bulunmuşlardı. Müsamerenin bitiminde Paşa'nın yolu üzerinde tek tip elbiseleriyle, önde musiki takımları olduğu halde, omuzlarında "*Ya İstiklal Ya Ölüm*", "*Hakkıdır Hakka Tapan Milletimin İstiklâl*" levhası ve mızraklarıyla bir hürmet safı oluşturmuşlardı. Mustafa Kemal Paşa bahçe kapısına geldiği sırada öğrencilerden 124 nolu İsmail Vefa, okulunu takdim etmiş, Paşa, öğretmen ve öğrencilerin her birinin ellerini büyük bir içtenlikle sıkıyordu. Kendilerine "*Bendeniz için uzak yoldan buraya kadar ihtiyâr-ı zahmet edişinize müteşekkirim. Ne ile geldiniz? Selamette avdet ediniz*"¹⁹ gibi cümlelerle hitap ederek, hem öğretmenleri, hem de pek dinç bulduğunu söylediği öğrencileri onurlandırmıştı. Öğrenciler bizzat kendi şubeleri eseri olan Sakarya Marşını söyleyerek yürüyüşe geçtiklerinde, Mustafa Kemal Paşa da Çark'tan askerlik şubesine kadar olan mesafeyi öğrencilerin arkasında yürümüştü. Daha sonra Hendek Numune okulu öğrencilerini belirlediği bir mahalle yerleştirerek, kendilerinden marşlar, manzumeler okumalarını istemişti. Mustafa Kemal Paşa, özellikle, öğrencilerin iki defa okudukları

¹⁵ Bilal N.Şimşir, a.g.e., s.221.

¹⁶ *Vakit*, 18.6.1922, 1623; *Anadolu'da Yenigün*, 27.6.1922, 527-904.

¹⁷ *Anadolu'da Yenigün*, 27.6.1922.

¹⁸ *Vakit*, 20.6.1922, 1625.

¹⁹ *Vakit*, 20.6.1922, 1625.

*İşte aduv karşıda hazır silah,
Arş yiğitler vatan imdadına!*

marşını bütün ruhuyla alkışlamıştı. Öğrencilere tekrar tekrar teşekkür ederek, kendilerine şeker dağıttırmış, o sırada asker için hazırlanan karavanadan bir kaşık yemek tadarak halkın coşkun tezahüratı arasında ikametgahına gitmişti²⁰.

Mustafa Kemal Paşa 16 Haziran günü Adapazarı'nda bazı telgraf haberleşmelerinde de bulunmuştu. Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın 14 Haziran tarihli telgrafına cevaben, Ankara'nın İstanbul'daki temsilcisi Hamit Bey'den aldığı telgraf metnini göndermişti. "*Gayet aceledir*" kaydıyla gönderilen telgrafta; Claude Farrère'in, görüşme isteğini tekrarladığı, kendisine pazar sabahı bir torpido ile hareket edip aynı günün akşamı döneceğinin söylendiği, Claude Farrère'in alıkonulması isteniyorsa hemen telgrafla emredilmesi bildiriliyordu. Aynı telgrafta Ercüment Ekrem Bey'in (Talû) birlikte olduğu, diğerlerinin gelmesi gerekiyorsa kendisinin refakatlerine izin vereceği, Galip Kemali Bey'in de birlikte gelmek istediği ve bu hususta hemen cevap verilmesinin gerekliliği arz ediliyordu²¹. Mustafa Kemal Paşa aynı gün Yusuf Kemal Bey'e "*gayet aceledir*" kaydıyla verdiği cevapta; Claude Farrère'in torpido ile İzmit'e gelmesi hususundaki tertibin uygun olduğunu, yanında kendisinin istediği Ercüment Ekrem gibi kalem erbabından bir iki kişinin bulunabileceğini, Galip Kemali Bey'i (Söylemezoğlu) padişahın Stockholm büyükelçisi olması sebebiyle kabul edemeyeceğini; Claude Farrère'in İzmit'te ne kadar kalacağı konusuna gelince, buna adı geçenin İzmit'e gelmesinden sonra karar verebileceğini bildirmiş, ayrıca Claude Farrère'in yanında bulunacak kimselerin adlarının önceden bildirilmesini istemişti²². Mustafa Kemal Paşa yine aynı gün Batı Cephesi Komutanlığı'na çektiği telgrafında, Claude Farrère'in 18 Haziran Pazar günü kendisiyle görüşmek üzere bir Fransız torpidosuyla İzmit'e geleceğini, İzmit körfezi kıyısındaki topçu birliklerinin yanlışlıkla torpidoya ateş açmalarının sağlanmasını bildirmişti²³.

17 Haziran günü, Anadolu'da Yenigün gazetesinin Adapazarı'na özel olarak gönderdiği muhabiri Mustafa Kemal Paşa'yla bir mülakat yapmış, kendisine günün önemli meseleleriyle ilgili sorular yöneltmişti²⁴. Anadolu'da mezalim yapıldığı, bu konuda tahkikat yapılmasıyla ilgili öneri hakkındaki

²⁰ **Vakit**, 20.6.1922, 1625.

²¹ Bilal N.Şimşir, **a.g.e.**, s.221.

²² Bilal N.Şimşir, **a.g.e.**, s.222.

²³ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, no.59, Ankara 1967, v.1352.

²⁴ **Anadolu'da Yenigün**, 19.6.1922, 520-897.

görüşleri sorulduğunda; “İngilizler sülh meselesinde notalar teatisi suretiyle maksatlarında muvaffak olamayınca faaliyet için başka bir zemin bulacaklardı. Yavel’in (Jowell) yalanları bu ihtiyaçlarını tatmin etti²⁵. Fakat, bu defa da yanlış adım attıklarını cihan çabuk anlayacaktır” cevabını vermişti. Yunanlıların Samsun’u bombardıman etmeleri ve sonradan Yunan donanmasının telakki ettiği hareket serbestisi hakkındaki görüşlerini; “Yunanlıların korsanca hareket edeceklerini evvelden dahil-i hesap etmiştik” şeklinde ifade etmiş, batıdaki ve doğudaki durumumuzla ilgili bir soruyu şöyle cevaplamıştı: “İngilizler muhtelif hareketleriyle milletin azmini kuvvetlendiriyorlar. Rusya ile dostluğumuz daima kuvvetli esaslara maliktir”. Mustafa Kemal Paşa son olarak Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnu’nda değişiklik yapıp yapılmayacağı sorusunu “hayır, Teşkilât-ı Esâsiyede tadilat yoktur ve olmayacaktır” diyerek cevaplandırmıştı.

Mustafa Kemal Paşanın Adapazarı’ndan İzmit’e Gidişi :

Mustafa Kemal Paşa ve maiyeti 17 Haziran cumartesi günü öğleden sonra, kompartımanlarına değerli halılar serilmiş, çınar dalları ve bayraklarla süslenmiş özel bir trenle Adapazarı’ndan İzmit’e hareket etmişti²⁶. Lokomotifin önünde eski harflerle yazılmış *-aleyke avnillah-*²⁷ levhası yer almaktaydı²⁸. Halk, istasyonu doldurmuş, büyük bir askeri birlik Paşa’nın “*merhaba*” larını, bir ağızdan yüksek sesli “*merhaba*” larla iade etmişti. Adapazarı Ahşap Malzeme Fabrikası da sürekli düdük çalmak suretiyle istasyondaki uğurlamaya katılmıştı. Vakit ve Anadolu’da Yenigün gazetelerinin muhabirleri de o andan itibaren gezinin bitimine kadar Mustafa Kemal Paşa’ya refakat etmişlerdi²⁹.

Arifiye’de bir süvari birliğinin selamladığı tren, Sapanca gölünün ormanlıklar arasındaki şirin sahilini takip ederek Sapanca istasyonuna varmıştı. Yedisinden yetmişine Sapanca halkı istasyonda toplanmıştı. Burada defne, çam ve zeytin dalları arasında bayraklarla süslenmiş muazzam bir tak oluşturulmuştu. Her tarafta “*Büyük hâlâskârımız, hoş geldin*” levhaları görünüyordu. Paşa’nın geçeceği yerlere halılar döşenmişti. Karşılایanlar

²⁵ Amerika Şark-ı Karip Heyeti üyelerinden olan Yavel ve bazı arkadaşlarının Türklük aleyhinde faaliyet gösterdiklerinin anlaşılması üzerine, Türk hükümeti kendilerini Anadolu’yu terke davet etmişti. Adı geçenler bunun da etkisiyle Türkler aleyhinde asılsız iddialar ileri sürmüşler, bu iftiralar 6 Mayıs 1922 tarihli Times gazetesinde yayınlanmıştı (Vakit, 24.5.1922, 1600).

²⁶ Rıza Nur, Mustafa Kemal Paşa’nın adını anmadan Meclis-i Mebusa’nın açtığı günlerde İstanbul’a gelmeye kalkıp İzmit’e kadar geldiğini kaydetmişse de, bu tamamen gerçek dışıdır (bk. Hayat ve Hatıratım, c.II, İstanbul 1958, s. 513).

²⁷ Allah’ın yardımı senin üzerine anlamında

²⁸ Vakit, 20.6.1922, 1625; Anadolu’da Yenigün, 27.6.1922, 527-904.

²⁹ Anadolu’da Yenigün’ün muhabiri Kemal Salih’ti

arasında Mutasarrıf Sadettin Bey, Reji Müdürü Gani Bey de bulunuyordu. Trenden inen Mustafa Kemal Paşa, Sapanca Nahiyeye Müdürü Fuat Bey ve eşrafın hürmetlerini kabul etmiş, halka doğru ilerleyerek ön saftakilerin birer birer ellerini sıkıyordu. İstasyonun sağ tarafında toplanmış erkek, sol tarafında toplanmış kız okulu öğrencileriyle ilgilenmiş, küçük öğrencileri sevmişti. Kalabalık arasında ak sakallı ihtiyarların, kadınların ağladıkları, gençlerin gözlerinin yaşardığı görülüyordu. Öğrencilerin alkışları arasında, yaşlı kadınların “Allah seni millete bağışlasın”, “Paşam sağ ol” sesleri yükseliyordu. Halkın kalbinden doğan bu tezahürat milletin Milli mücadeleye ne kadar bağlı olduğunun açık belirtiliyordu. Millet bu inancını, mücadelenin önderine gösterdiği sevgi ve saygıyla göstermekteydi. Mustafa Kemal Paşa, büfe olarak düzenlenen pasta, dondurma, meyve ve şurupların ikram edildiği istasyon binasında 5 dakika kadar dinlenmişti. Kapıdan çıkmak üzere olduğu bir sırada 8-10 yaşlarındaki küçük bir çocuk, karşısında selam durarak bir iki söz söylemek için izin almıştı. Vecihi Bey adlı bir zatın Nezihî adındaki oğlunun irticalen yaptığı, “*Büyük Halâskârımız*” diye başlayan konuşması şöyle devam etmişti: “*Büyükliğünüz yanında ben ne kadar küçüksem, küçük kalbimin duygusu da size karşı o kadar büyüktür. Tıpkı şu mini mini gölümüzün o ulu deryalarımızı hatırlattığı gibi... Onu, beni, bizi, hepimizi en korkunç uçurumlardan siz kurtardınız. O uçurumlar kadar derin gönlümüzün gölümüz kadar derin minnet ve şükranları ne yolda takdim edilebilir ki. Tarihteki mevkiiniz sema kadar yüksek ve nurludur. Halbuki, yalnız minnet ve şükranlarımı değil, temennilerimi ve emellerimi de arz edeceğim. Sapanca'yı kurtaranlardan Terkos'u, İşkodra'yı kurtaracakları günü bekleyeceğim. Onlar, yalnız anamın, babamın yurdu oldukları için değil, ana vatanımızda o yerlerin koptuğu yaralar hala kanadığı için ben bu günlere kanmayacağım. Gerçi pek küçük bir Sapançalıyım. Fakat sapanımla sizlerin, emellerinizin arkasındayım. Felaketli vatanımın, harap olan yurdumun sefil bir yavrusu olmak sıfatıyla Yusuf Kemal Beyin (Tengirşek) teşrifinde de demiştim ki “*vahşi Yunanlılar tarafından yeşil dağlarımızda ağaç, köylerimizde, bucaklarımızda üzerimize alacak hiç bir eşya kalmadı. Şu küçük aklımın garbın adil ve medeni olduğu kanaatindeydim, heyhat...*” Medeniyet bu mu, temeddün bu mu? Dedelerimizin, babalarımızın, kardeşlerimizin mübarek kanlarıyla yıkanan bu topraklarda Yunan çizmelerinin sürüklendiğine katiyen razı değiliz. Misâk-ı Milli'mizin tamamıyla muhafazası uğrunda hiç bir fedakarlıkta çekilmeyeceğiz. Çünkü, biz de yaşamak isteriz”³⁰.*

³⁰ Vakıf, 20.6.1922, 1624; Anadolu'da Yenigün, 27.6.1922, 527-904.

Küçük öğrencinin yaptığı bu konuşma çok etkili olmuştu. Başlangıçta derin bir sessizlik hakim olmuş, herkes bu küçük çocuğun neler söyleyeceğini duymak istemişti. Aradan bir kaç saniye geçince, zaten heyecan içinde bulunan kalpler taşmış, hıçkırıklar duyulmaya başlamıştı. Bütün gözler yaşarmış, hemen herkes ağlamaktaydı. Nihayet, çocuğun kendisi de ağlamaya başlamıştı. Hem ağlıyor, hem söylüyordu. Yıllarını savaş meydanlarında geçirmiş, iri yarı üniformalı komutanların bile göz yaşlarını tutamadıkları görülüyordu. Mustafa Kemal Paşa, bu konuşmaya "*bütün vatanın kurtarılmış evlatları emin olabilirler. Sizin için esaslı bir zemin-i hayat bırakacağız. Merak etmeyiniz*"³¹ sözleriyle kısa bir mukabelede bulunmuş, küçük Nezihî'nin elini sıkarak, kendisini okşamıştı. Bu arada Yunan işgalinden en çok zarar görmüş Sapanca'nın meyve üreticileri, Paşa'ya çeşitli yemişlerle örülmüş bir sepet sunmuşlardı. Kapaksız olan sepetin içi dörde bölünmüş, içine Sapanca'nın seçkin meyveleri konulduktan sonra örülerek kapatılmıştı. Sepetin tamamı kiraz ve vişnelere, örülmüş, sap yerine kırmızı bir kurdele konulmuştu. Mustafa Kemal Paşa, istasyondan alkışlar arasında ayrılmış, yoluna serilmiş halılar üzerinden yürüyerek kompartımanındaki yerini almasıyla özel tren İzmit'e doğru yoluna devam etmişti.

Özel tren, yol boyunca karakol selamları, tarla kenarlarında ellerini şükran ve dua vaziyetinde kaldırıp yüzüne süren kadınlar arasında yoluna devamla Büyük Derbent istasyonuna gelmiş, burada da halk ve öğrenciler tarafından karşılanmıştı. Mustafa Kemal Paşa, istasyonda toplanmış olan Derbentlileri selamlayarak hatırlarını sormuş, küçük büyük herkese iltifatlarda bulunmuştu. "*Yaşasın halâskârımız*", "*Yaşasın Büyük Millet Meclisi*" seslerinin yükseldiği istasyonda beş yaşındaki bir çocuğun okuduğu iki manzume pek hoş gitmiş, herkesi sevindirmişti. Mustafa Kemal Paşa, başarılarından dolayı kendisini tebrik eden köy ihtiyarlarına teşekkür etmiş, "*birbirimizle el ele verip çalışarak daha mesut günler idrak ederiz*"³² demişti. Özel tren Büyük Derbent'te 5 dakika kadar bekledikten sonra tekrar hareket etmişti.

Öğleden sonra saat 6 sıralarında İzmit'e varan Mustafa Kemal Paşa ve maiyetini İzmit Komutanı Kaymakam Hüseyin Hüsnü Bey, Belediye Reisi Abidin Bey, Müdafaa-i Hukuk Reisi, Mülkiye Müfettişi Emin, İstihbarat Müdürü Cevdet Bey karşılamışlardı. İzmit'te iki günden beri fevkalade hazırlıklar yapılmış, eşsiz bir karşılama töreni düzenlenmişti. Şehre on dakika mesafeden itibaren mızraklı süvariler Başkomutanı selamlamaya başlamışlardı. İstasyon, tamamen Milli Ordunun kahraman ve bahadır askerleriyle dolmuştu.

³¹ a.g.s.

³² Vakıf, 20.6.1922, 1624.

İstasyondan “kasr”a kadar devam eden yol da aynı durumdaydı. Her yerde halkın alkışları görülüyor, duyuluyordu. İstasyonu bir köprü ile kasra ulaştıran uzun ve dik yol ile etrafındaki meydanlarda bütün İzmit’in heyecanı canlı bir halde görülebilmekteydi. Saat kulesi önünden çıkan yokuşun başında defne dallarıyla bir tak yapılmıştı. Yokuşun yarısına gelindiğinde İzmit meşayihinin yaptıkları, bu karşılama törenine daha bir derinlik kazandırmıştı. Kasra giden caddedeki köprüden geçildikten sonra meşâyih ve dedegân tarikat sancakları altında kudüm ve nekkâre (davul) çalıyorlardı. Müftü Efendi, burada Milli Ordunun zaferine, Mustafa Kemal Paşa’nın sıhhat ve ikbaline, bütün İslam ülkelerinin her türlü afet ve musibetten korunmasına dua etmiş, aynı zamanda üç kurban birden kesilmişti³³. Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler, güneşte süngüleri pırıl pırıl yanan iki saf asker arasında yollara serilmiş halılar üzerinde yürürlerken; saat kulesinden yokuş başına kadar olan sırtları dolduran asker nineleri, anaları, eşleri ve kızlarının “yaşa” sesleri, “*bu günleri gördüm, ölsem de gam yemem*” sözleri kalplere sönmeyecek bir neşe, bir iman getiriyordu. Kasrın bahçesinde İzmit’in tertemiz giyinmiş kız öğrencileri, aralarında kırmızı entariler giymiş şehit yavruları da olduğu halde milli ve vatani şarkılar söyleyerek Mustafa Kemal Paşa’ya karşılamışlardı. Mustafa Kemal Paşa, Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılan ve ikametine tahsis edilen kasrda kısa bir istirahatten sonra çeşitli heyetleri kabul etmişti. Eşraftan Kösezâde Ahmet Efendi, Mükellefiyet-i Zirâiye heyetinden Rauf Bey, zürrâdan Hakkı ve İsmail Hakkı Efendiler, Paşaya Naciye adlı bir kızcağzın eliyle yeni ürünün başaklarından örülmüş bir hediye sunmuşlardı. İzmit çiftçileri levhası altında başaklardan birer hâle ile çevrilen bir ay yıldız, bir çiftçi arması bu heyeti temsilen kasrın bahçesinde uzun süre kalmıştı. Paşa’ya hediye sunan Naciye, siyah bol ve uzun şalvarı, alnında bir cızı ziynet altınını gösteren beyaz baş örtüsüyle Anadolu çiftçi kadınının timsaliydi. Hediye verirken Paşa’ya “*size çok kızlar, çocuklar güzel çiçekler, süslü buketler verdiler; ben de bir köylü kıziyım. Bu başakları veriyorum. Yeni yetişen mahsulümüzün hediyesidir*”³⁴ sözlerini söylemişti. Çiftçileri temsil eden heyette günlük çiftçi kıyafetinde olanlar da vardı. Mustafa Kemal Paşa, bunlara iltifat etmiş, kendilerine “*ben çiftçileri severim*” demişti. Çiftçilerden sonra kız okulları adına öğretmen ve öğrencilerden oluşan bir heyet kabul edilmişti. Çeşitli heyetlerin kabulü bu şekilde geç vakte kadar sürmüş, bu arada Mustafa Kemal Paşa’ya Bahçecik gibi civar merkezlerden “*hoş geldiniz*” telgrafları gelmişti.

³³ Vakit, 20.6.1922,1625.

³⁴ A.g.s.

Mustafa Kemal Paşa, 17 Haziran günü ayrıca İzmit'ten Yusuf Kemal Bey'e bir telgraf çekerek, Claude Farrère'nin seyahatine dair Hamit Bey'den alınan bilginin ve yarınki pazar günü saat kaçta İzmit'e gelebileceğinin bildirilmesini istemişti³⁵.

Claude Farrère'in İzmit'e Gelişi ve Mustafa Kemal Paşa- Claude Farrère Mülakatı :

Claude Farrère, önceden kararlaştırıldığı üzere Mustafa Kemal Paşa'yla görüşmek üzere 18 Haziran Pazar günü saat 11'de Tuareg adlı bir Fransız torpidosuyla İzmit'e gelmişti. Yanında mihmandarı Ercüment Ekrem, Hilâliahmer Reisi Hamit, Macit ve Ahmet Emin Beyler bulunuyorlardı. Claude Farrère'e İzmit hükümeti adına "*hoş geldiniz*" demek üzere iskeleden torpidoya doğru hareket eden ilk sandalda Mutasarrıf Saadettin Bey, belediye ve müdâfaa-ı hukuk reisleriyle, liman reisi ve ayrıca Vakit ve Anadolu'da Yenigün gazetelerinin muhabirleri yer almışlardı. Münir Bey, Salih Bey ve Şükrü Ali Bey'de aynı görevi Mustafa Kemal Paşa adına yapmak üzere ikinci bir sandalla gemiye çıkmışlardı. Claude Farrère'nin her iki heyete minnet şükranlarını ifade etmesinden ve kısa süren bir sohbetten sonra üç sandalla sahile doğru hareket edilmiş, iskeleye çıkan merdivenin iki tarafındaki Türk ve Fransız bayrakları, halkın Türkçe ve Fransızca "*yaşasın*" nidaları arasında karaya ayak basılmıştı. Askeri bandonun Fransız milli marşını çaldığı sırada İzmit Tütün Şirketi Müdürü Yusuf Osman Bey Fransızca olarak şu konuşmayı yapmıştı: "*Aziz üstat. Bu anda size maalesef kesik kollarını açan şu Türk toprağı minnettarlıkla meşbu olarak titriyor. Bütün bir cihan-ı husûmet davâmızın kaybolmasına akurane (azgınca) çalışırken, sizin mütemediyen yükselen güzel ve her türlü fikr-i menfaatten ârî sadânıza karşı Türk toprağı minnettardır. Siz eskâr-ı umûmiye-i cihâna meydan okuyarak bu güzelliğı müdâfaadan başka bir şeyle mukayyet olmayan kalbinizin harâret ve asâletiyle bizi aleddevam müdâfaa ettiniz. Bu gün Anadolu eşiğinde sizi yalnız asil ve mümtaz bir ecnebi sıfatıyla değil, kendisince efsanevi bir surette muazzez ve büyük evladından biri gibi der-âguş ediyor. Size beyân-ı hoş- âmedî etmek gibi güzel bir fırsattan istifade ile mensup olduğum ırkın tâzimat ve minnettarlıklarını da Fransa'nın diğer büyük evladı Pier Loti'ye iblâğ buyurunuz*"³⁶. Heyecan içinde olan Claude Farrère bu konuşmayı büyük bir ilgi ve teessür içinde dinlemiş, başı üzerindeki Türk bayrağını hürmetle öptükten sonra İzmit halkına hitaben şunları söylemişti: "*Ben sizi müdâfaa etmekle ancak hak ve hakikati müdâfaa etmiş olduğun için minnettarlığa hak kazanmış değilim. Bu vazifede ilelebet devam*

³⁵ Bilal N.Şimşir, a.g.e., s.222.

³⁶ Anadolu'da Yenigün, 20.6.1922, 521-898, 28.6.1922, 528-905.

*edeceğim*³⁷. Claude Farrère, halkın içten alkışlarına, “*yaşasın Claude Farrère*” sesleriyle ifade ettiği içten tezahüratına teşekkür etmiş, “*Yaşasın Türkiye*”, “*Yaşasın Kemal Paşa*” diye bağırarak karşılık vermişti. İskeleden belediye bahçesinin kapısına kadar yürüyerek gidilmiş, Claude Farrère burada mutasarrıf Sadettin, Münir ve Ercüment Ekrem Beylerle birlikte otomobile binmişti. Otomobil, Claude Farrère ikametine tahsis edilen ve İzmit’in en güzel konaklarından biri olan Portakalzâde Hafız Ali Rüştü Beyin evine götürecekti. Yol boyunca Yunanlıların yakıp yıktığı yerlerden geçen otomobil, dik bir yokuşa geldiğinde adeta halkın ellerinde taşınmıştı. Halkın ve öğrencilerin alkışları arasında konağa giren Claude Farrère, kısa bir istirahati takiben balkona çıkarak uzunca bir süre halkın tezahüratına karşılık vermişti. Kendisine “*hoş geldiniz*” ziyaretinde bulunan İzmit İstihbarat Müdürü Cevdet Bey, Claude Farrère’e “*Türklerin âlîcenâp ve asil dostu, hak ve hakikat müdâfî siz muhterem misafirimizin Anadolu’ya teşriflerini Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umûmiyesi namına şükran ile karşılamak ve selamlamakla bahtiyarım*” sözleriyle hitap etmişti³⁸. Claude Farrère de ilk defa bir meslektaşı tarafından ziyaret edilmesinden dolayı memnun ve bahtiyar olduğunu ifadeyle teşekkürlerini bildirmişti³⁹. Daha sonra Anadolu’da Yenigün gazetesi muhabiriyle bir mülakat yapan Claude Farrère⁴⁰, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere otomobille kasma gitmişti. 18 Haziran Pazar günü yapılan Mustafa Kemal Paşa- Claude Farrère mülakatı iki saat kadar sürmüş, mülakat sonrasında öğle yemeği birlikte yenmişti⁴¹. Görüşmede bulunanların ifadesine göre, Claude Farrère Mustafa Kemal Paşa ile karşılaştığında aşırı heyecanlanmış, bir an için kendisini kaybederek uzun süre konuşamamış, Mustafa Kemal Paşa’ya olan saygısını elleriyle, vücudunun hareketleriyle ifade etmeye çalışmıştı⁴². Sendeleyerek yere diz çökmüş, kendiliğinden gelmediğini, siyasal bir görevle gönderildiğini söylemişti⁴³. Mustafa Kemal Paşa da bir yandan kendisini saygıyla yerden kaldırmaya çalışmakla beraber, kolonya serpererek rahatlatmaya çalışmıştı. Ancak Claude Farrere’in bu ilk karşılaşmadaki sözleri ve Mustafa Kemal Paşa’nın cevabı bir hayli soğuk bir hava estirmişti. Claude Farrere baygınlığı geçer geçmez Mustafa Kemal Paşa’ya özetle şunları söylemişti: “*Ekselans senin yaptıkların, Padişah ve eski rejim aleyhinde yaptıkların korkarım ki senin gibi büyük bir adamı*

³⁷ a.g.s.

³⁸ Anadolu’da Yenigün, 20.6.1922, 521-898.

³⁹ Claude Farrère aynı zamanda Türkiye Matbuat Cemiyeti’nin fahri üyeliğini kabul etmişti (Anadolu’da Yenigün, 11.6.1922, 513-890).

⁴⁰ Anadolu’da Yenigün, 20.6.1922, 521-898; 25.6.1922, 525-902.

⁴¹ 18 Haziran tarihli Anadolu Ajansı haberi (Anadolu’da Yenigün, 20.6.1922, 521-898).

⁴² Anadolu’da Yenigün, 28.6.1922, 528-905.

⁴³ Hüsrev Gerede’nin Anıları, s. 235.

muvaffakiyetsizliğe sevk eder. Seni seven bir adam sıfatıyla rica ederim, bunları yapma. Bu takdirde bütün dünya nazarında büyük olacak ve büyük kalacaksın. Türkleri ve seni seven bir adam sıfatıyla senden bunu rica ediyorum"⁴⁴ Claude Farrere'in ağzından dökülen bu sözler adeta ezbere okunan bir ders görünümündeydi. Mustafa Kemal Paşa bu sözler karşısındaki tepkisini gayet yumuşak bir üslupla şu sözlerle ifade etti: " *Muhterem Klod Farer, çoktan beri sizin isminizi işitmekteyim. Ben sizin isminizi işittikçe daima diğer bir ismi de hatırlarım ki o da Piyer Loti'(Pierre Loti)dir. Her ikiniz Türk Milletine ve Türklüğe büyük bir seveda ile bağlı tanınmış bulunuyorsunuz. Sizinle mülakatımda şimdi söylediğiniz sözleri değil, başka türlü sözler işitseydim asla istigrap etmeyecektim. Mesela siz bana: biz şairler diyebilirdiniz, biz şairler bütün beşeriyette rakik duygular yaratmak için, bütün insanları ince ruhlu yapmak için yüksek hayallerimize geniş kanatlar açarak öyle yazı yazarız. Bu yazılarımıza en temiz ve en merakengiz mevzuları Türkiye'de bulduk. İçlerine asla girmedığımız kafesler arkasında gizli bir muamma zannettiğimiz hayali, ahenkli, mest, müstağrak, sanki dünya geçmiş gibi görünen hassasiyetli vaziyetlerde gördük deseyseniz, nihayet bir şair olduğunuz için sizi mazur görürdüm. Fakat sizin bana söylediklerinizi esasen kafanızın içinde yeri olmayan ve affınızı rica ederek söylüyorum ki benim kafamdakilerini anlamaktan çok uzak bulunduğunuzu anlatır tarzda size yakışmayan, sizin vasıflarınızla mütenasip görünmeyen sözlerin kaili olmanız beni size karşı ne vaziyet alacağımda mütehayyir kıldı" . Claude Farrere bu cevap karşısında şunun bunun tavsiyesiyle söylediğini itiraf ettiği sözlerinden dolayı af dilemiş, Türk dostluğunda hakiki yolu takip edebilmek için Mustafa Kemal Paşadan en doğru hattı hareketi göstermesini rica etmişti. Kendisini politika çamuruna bulaştıranlara karşı teessüf ve teessürlerini izhar ederek kendi samimi şahsiyetine döndüğünü söylemiş ve Mustafa Kemal Paşanın artık o gözle bakmasını ve konuşmasını istemişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa ilk sözler üzerinde fazla durmaya gerek görmemiş, Türklüğün menfaatine hizmet eden herkese olduğu gibi Claude Farrere'den de iltifatlarını esirgememişti. Claude Farrere yemekten sonra kaldığı konağa geri dönmüştü.*

Aynı gün İzmit'in en büyük meydanlarından birini teşkil eden Tersane içinde Claude Farrere şerefine askeri oyunlar düzenlenmişti. Misafirler için büyük bir çadır kurularak yerlere halılar serilmiş, koltuklar konulmuştu. Meydan, halk ve öğrenciler tarafından doldurulmuş, bandonun Fransız marşıyla açtığı program dua ile devam etmişti. Daha sonra kule teşkili, süratle soyunup

⁴⁴ Yunus Nadi, "Yeni Türkiye ve M.Klod Farer", *Cumhuriyet*, 21 Aralık 1932, 3099.

giyinmek, çadır kurmak, çuval koşusu, Karadeniz oyunları, asılı limonları elleri yağlı olduğu halde yemek, yumurta koşusu gibi oyunlar oynanmıştı⁴⁵.

Akşam saat 6.30'da kasrın büyük bahçesinde İzmit halkı tarafından 120 kişilik bir çay ziyafeti verilmişti. Ziyafette sivil bir elbise giymiş olan Mustafa Kemal Paşa'nın sağında Claude Farrère, Hamit Bey, sol yanında Ercüment Ekrem Bey, yanında Yenigün muharriri, onun yanında da Cevat Abbas Bey yer almışlardı. Aralarında kırmızı elbiseli, beyaz baş örtülü, mahzun çehreli Türk kızlarının dikkati çektiği halk ve öğrencilerden oluşan bir kalabalık masanın etrafında toplanmıştı. Kırmızı elbiseli olanları, şehit çocuklarıydı. Mustafa Kemal Paşa'nın bu çocukları Claude Farrère'e göstererek, "*zannediyorum ki şu kırmızı elbiseli kız çocukları babaları Yunanlılar tarafından öldürülen biçarelerdir*"⁴⁶ sözlerini söylemesi, Fransız edibini heyecanlandırmış ve üzümüştü. Mustafa Kemal Paşa ziyafetin sonlarına doğru Claude Farrère'e sofrayı şereflendirdikleri şu sırada bir kaç söz söyleyeceğini ifade etmiş, Claude Farrère de bunun kendisi için büyük bir şeref olacağını, daha sonra kendisinin de bir kaç söz söylemesine müsaade buyurulmasını rica etmişti. Mustafa Kemal Paşa ayağa kalkarak irticalen yaptığı konuşmasında şunları söylemişti: "*Efendiler, Türkiye'nin ve Türk halkının pek kıymetli dostu olan Monsiegnur Claude Farrère'i şurada daire-i samimiyetimizde görmekten mütehasıl hissiyatımı alenen izhar etmeyi bir vazife addederim. Aziz ve muhterem dostumuz Monsiegnur Claude Farrère, zât-ı necibanenizi, bir kıyasında olsa bile hür ve müstakil Türkiye topraklarında kabul etmekle pek mesrur ve bahtiyarım. Bu sürurum şahsi olduğu kadar, şamil-i umumidir. Muhterem misafirimiz emin olabilirsiniz ki bu dakikada İzmit Körfezi'nden ta Kars kalesine, Bahr-ı Siyah sevhilinden Arabistan vahalarına kadar milletimizin kalbi kıymetli dostumuza karşı aynı hiss-i muhabbet ve takdir ile daraban etmektedir.*"

Efendiler, Monsiegnur Claude Farrère Türkiye'nin hakikaten ve cidden dostu olduğunu pek bariz bir surette isbat etmiştir. Memleketimiz mühlik dakikalar yaşarken, milletimiz zulümlere maruz bulunurken, dünyanın bütün adaletsizlikleri üzerimize tevcih edilirken, bu zulme karşı semalara yükselen ulvi bir ses, insani bir sadâ işitiliyordu. O sadânın sahibi, huzurunda mesut olduğumuz Claude Farrère'dir. Efendiler, insanlar adetlerini, ahlaklarını, hislerini, temayüllerini hatta fikirlerini tesmiye ve terbiyede içinde yetiştiği hey'et-i ictimaiyenin temayülat-ı umumiyesinden kurtulamazlar. Fakat bazı büyük hilkatler vardır ki, onlar yalnız mensup oldukları hey'et-i ictimaiyeye

⁴⁵ a.g.s.

⁴⁶ Anadolu'da Yenigün, 28.6.1922, 528-905.

karşı değil bütün insaniyete karşı kalplerini ve ruhlarını aynı halde tutarlar. İşte Monsiegnur Claude Farrère bu büyük insanlardan biridir. Dostumuzun bundan başka bir hususiyeti daha vardır. Kendisi, pek necip olan, hürriyet ve istiklalini bütün dünyaya tanıtmak için kanlar döken, inkılâplar yapan büyük bir milletin güzide evladıdır. Türkiye ile ve Türkiye halkıyla bu kadar kalbi alakalara malik olan bir zatın, Türkiye'yi bu gün yaşadığı elemli dakikalarında yakından ziyaret etmek istemesine zaten intizar olunurdu. Dostumuz bu dakikayı pek güzel takdir etmiş ve hakikaten ümit ve intizar olunduğu gibi, İstanbul'dan sonra buraya gelmek zahmetini ihtiyar buyurmuşlardır. Dostumuzun İstanbul'da geçirdiği beş on gün zarfında hasıl ettiği intibaati bilmem, fakat İstanbul'da henüz düşmanların süngüleri ve tehditleri altında yaşayan o zavallı, o bedbaht vatandaşlarımızın kalplerindeki hicranlara elbette temas etmiştir. Bir Türk dostu için bu temasın hasıl edeceği intibaatın pek elim ve dertmak olacağını kabul etmek lazımdır. O muhitte senelerden beri, asırlardan beri bu zavallı milletin talihini elinden tutmuş, onun mukadderatıyla oynamış ve sonra kendisini terk edivermiş bir takım bedbahtların bulunması da elemli bir şeydir. Eğer dostumuz Claude Farrère seyahatlerine İstanbul'da hitam verselerdi, bu seyahati natamam kalmış addetmek zaruri olurdu. Türkiye'nin bu günkü hakiki manzarasını görmek için böyle esaret altında bulunan değil, hürriyet ve istiklâlini muhafaza etmekle bahtiyar olan bir muhite gelmek lazım geliyordu.

Efendiler, Türkiye halkı asırlardan beri hür ve müstakil yaşamış ve istiklâli bir lazime-i hayatiye telakki etmiş bir kavmin kahraman evlatlarıdır. Bu millet istiklalsiz yaşamamıştır, yaşayamaz ve yaşamayacaktır. Fakat, bu milletin talihini ellerine alan bir takım insanlar, keyfi ve müstebitane su-i idareleriyle onun hayatını imhaya kastetmiş düşmanların icradan hali kalmadığı nüfuz ve tesirat ile adeta onu şaşırtmışlardı. Milletimiz, istiklaline vurulan darbeler ve mevcudiyetine açılan rahneler karşısında göz yaşları döküyordu. Dostla düşmanı tefrik edemeyecek bir hale getirilmişti. Bu manzara karşısında elim düşüncelere müstağrak kalmıştı. İşte, milletimizin bu hal-i istiğrakını, son bir darbe-i imhakar vurmak fırsatını bekleyen düşmanlarımız vesile ittihaz etti ve an-ı lazımin hululüne zahib oldu, karar verildi, hareket başladı. Artık maskeler atıldı. Türkiye parçalanacak, Türkiye halkı esir, zelil, sefil ve perişan edilecekti. Maksat bu idi ve bu gaye-i zalimaneye vasıl olmak için hatır ve hayale gelmeyen her türlü tedbirlere müracaat edildi ve bahusus Garbın bazı hükümetleri ve bazı rical-i siyasiyesi bunun böyle olmasında ısrar ediyordu. Ve el'an ısrar ediyor. Bu tarz-ı hareketlerini cihan nazarında mazur göstermek ve hatta kendi milletlerinin gözünden gizlemek için tevessül etmedikleri tedbir kalmadı. Her türlü müfteriyatı icat etmekten daha kolay bir şey olamazdı. Türkler vahşidir, zalimdir, icabat-ı medeniyeyi ahz ve kabule

gayr-ı müstaidir. Tarzında, esasen vahşilerin, zalim ve müstevlilerin haksız yere icat ettikleri bir formülü terennüm ederek efkar-ı umumiye-i igfale kalkıştılar. Bu teşebbüslerinde muvaffak olacaklarını zannettiler. Başka bir tedbire lüzum görmüyorlardı. Çünkü, Türkiye'nin kabiliyet-i hayatiyeden tamamen mahrum olduğunu farz ediyorlardı. Halbuki düşmanlarımız bu zanlarında tamamen aldanmışlardır. Bu muhakkaktır. Filhakika dimağları bir takım hissiyat-ı ihtiraskaranenin telatumgahı olan insanların telakkisi ile ve bir takım batıl zanlarla hakikati tebdil ve hakkı itfa etmek mümkün değildi ve bu güne kadar kainatta buna imkan bulunmamıştır. Bütün bu fecayiden sonra milletlerin vicdanlarına müracaat olunursa, şüphe etmem ki necip ve hakıyla medeni olan milletler bu siyasetçilerin icraat-ı zalimanelerini tel'in ve takbih etmektedirler. Henüz mütereddit görünenler varsa, ben onları da mazur görürüm. Çünkü Türkiye hakkında her gün icat edilen müfteriyatın mahiyet-i asliyesini anlamaya yine o devlet adamlarının mevcudiyeti manidir.

Efendiler, Türkiye halkının bütün fakr-u zaruretine rağmen, gizli veya aşikar düşman elleriyle bu gün içine atılmış olduğu girivenin bütün dehşetine rağmen üç seneden beri kendi mukadderatını eline alarak idare-i hükümette gösterdiği kabiliyet ve kudret, (hazır olan okul öğrencilerini işaretleyerek) şu gördüğünüz çocukları vatana layık yetiştirmek için umur-ı maarifte gösterdiği kabiliyet, memleketimizin hemen kamilen hal-i muhasarada bulunmasına rağmen muhafaza-i mevcudiyet için asıl olduğuna kani bulunduğu umur-ı iktisadiyenin tanziminde gösterdiği kabiliyet, şarkta ve garpta muvaffakiyatı tevali eden ve edeceğine kimsenin şüphe etmemesi lazım gelen muntazam ve muazzam ordular teşkili hususunda gösterdiği en büyük kabiliyet ve kudret, düşmanlarımızın ikinci nokta-i nazarlarında da, yani kabiliyetten mahrum olduğumuz hakkındaki zanlarında da ne kadar aldandıklarını ispata کافی delail değil midir? Fakat efendiler, Garbin bazı zalim ve hakikati görmemek için gözlerini kapayan siyasetçileri, bu hakikat karşısında baş çevirmek istiyor. Necip Fransız milletinin bu hakikati idrakte gösterdiği yüksek misali görmek istemiyor.

Efendiler, varlığını idrak etmiş olan, hürriyet ve esaret farkını takdir eden, ölümü esarete tercih eyleyen ve bunu her gün fiilen ispat ede gelen bir milleti behemehal imha arzu-yı zalimanesine düşmek kadar dünyada vahşet tasavvur olunur mu? Düşmanlarımız maksatlarına behemehal vasil olmak için her gün yeni vesileler icat etmektedirler. Çünkü, behemehal Türkiye'yi baştan nihayete kadar harabezara çevirmek, burada yaşayan masum halkı, kadınlara ve çocuklarına varıncaya kadar en vahşi işkencelerle, en gayr-ı insani tecavüzlerle katletmek istiyorlar. Bunun için bir taraftan da mukaddes topraklarımıza saldırdıkları Yunanlıların idame-i vahşetini temine çalışıyorlar. Bir taraftan da Türk'ün asalet ve masumiyetini idrak ve asarını göstermeye

başlayan milletlerin efkarını teşviş edecek bin türlü iftira ve eracif icat ediyorlar. Bu, pek mâhirane bir taktiktir. Bunu askerler çok yaptıkları için bilirim. Fakat, bunu askerler muharebe meydanlarında düşmana karşı kullanırlar. Düşmana karşı diyorum. Halbuki Garbın bazı rical-i siyasiyesi, bazı hükümetleri bunu, kendilerini insaniyetperver ve amel-i sulh ve sükunet addedenleri işgal ve işgal etmek için kullanıyorlar.

Efendiler, düşmanlarımız Türkiye'nin Hristiyanlar'a zulüm ettiğini yalancı bir Yavel'in iftiranamesini ileri sürerek cihan-ı medeniyetin efkarını duçar-ı teşevvüş etmek istiyorlar. Türkiye'nin davasındaki kutsiyeti ve Türkiye'nin hakkını teslim mütemayil olanların nokta-i nazarını başka cihete tevcihe çalışıyorlar. Bütün bu müddeiyat, bir sürü kizb ve iftiradan ibarettir. Başka türlü de olamaz. Yeni Türkiye devletinin idare-i mesuliyetini deruhte etmiş olan TBMM bütün icraatından tarihe ve medeniyete karşı hesap vermekte bir an tereddüt etmez. Çünkü, bu hesaptan alni ak olarak tamamen muzaffer çıkacağından şüphesi yoktur. Fakat geçen sene İnebolu, beş on gün evvel Samsun bombardıman ettirildi. Ayaklanmak üzere, düşmanların teşkil, techiz ve teşvik ettikleri anasır-ı muzırmanın mülahazat-ı askeriyeye tabi tutulmasında bir kabahat varsa, o kabahatin faillerini Türkiye'de, Ankara'da değil Atina'da ve belki daha büyük bir payitahtta aramak lazımdır. Şurasını da kati olarak beyan ederim ki TBMM hükümeti milletten aldığı en meşru salahiyyetleriyle devletin mevcudiyetini ve istiklalini muhafaza ve temin için her müstakil millet ve devlet için meşru olan haklarını, salahiyyetlerini biperva istimal eder ve edecektir. Garbın bazı hükümetleri Türkiye ile hal-i muhasamadan çıkmak istemediği, Türkiye'nin mübarek topraklarına saldırdığı, düşmanı takviye ve teşvikten feragata razı olmadığı halde, gûya dünyanın en bitaraf hükümeti imiş gibi memleketimiz içinde zabitlerini dolaştırmak suretiyle tahkikat icrasını ileri sürüyor. Şayan-ı teessüftür ki, diğer hükümetleri de bu teşebbüsüne teşrik yollarını buluyorlar. Dünyada bundan daha mantıksız ve daha cüretkarane bir hareket tasavvur edemiyorum. Dünyada müstakil bir devlet tasavvur olunabilir mi ki, umur-ı dahiliyesine henüz düşman sıfatını haiz olanların değil, dostlarının dahi müdahalesine müsamaha etsin. Eğer, o rical-i siyasiyye asırlardan beri müstakil yaşamış, istiklâlî timsali olmuş ve bu gün yeni bir intibah-ı milli ile azim ve iman ve aşk-ı istiklali yükselmiş Türkiye halkının, Türkiye devletinin istiklalini tanımamak ve tanıtılmak istiyorlarsa, biz bunlara karşı hayretlerle mukabele ederiz ve bu ricalin gafletine bütün cihanın nazar-ı istiğrabını davet ederiz. Zavallı milletimiz esir olmaya razı olmadığı için en büyük cezaya mahkum bulunuyor: İdama! Hayır efendiler hayır.. Bütün cihan emin olsun ki bu millet idama, imhaya değil, ihyaya müstehaktır ve elyaktır. TBMM deruhte ettiği bu vazife-i tarihiyyeyi kemal-i muvaffakiyetle ifa ediyor ve en yüksek zaferlerle itmam ve ikmal edecektir.

Efendiler, aziz ve muhterem dostumuz Monsieigneur Claude Farrère'i memleketimizin sulh ve sükuna mazhariyetinde kabul etmekle çok müftehir olacaktık. Eğer bugün buna muvaffak olmamış bulunuyorsak, bu husustaki kabahat bizim değildir. Ona memleketimizin her köşesini göstermek ve her köşede kemal-i tevekkül ve masumiyetle ve fakat kalbinde büyük bir iman ve hiss-i gurur-ı istiklâl ile tarlalarını süren, koyunlarını güden vatandaşlarımızı yakından tanıtmak isterdim. O vakit, muhterem dostumuz Türkiye halkını daha çok sevecekti ve o vakit böyle bir milletin istiklaline taarruz edenlerin ne kadar bi-his ve ne kadar bi-insaf olduklarını daha derin bir surette takdir edecekti.

Efendiler, samimi dostlarımız sevdikleri tarafından bir işkenceye mahkumdurlar. O işkence de sevdiklerinin derterini dinlemektir. Kıymetli dostumuz bu dakikada o vaziyette bulunuyor. Pek çok arzu ederdim ki, bu acı hakikatlerin müfessiri olmaktan ise, dostumuza şetaretbahş söz söyleyeyim. Fakat bizi mazur görsünler. Biz, hayat ve istiklâl için mücadele eden ve bu kanlı mücadeleler manzarası karşısında bütün cihan-ı medeniyetin bi-his, seyirci kaldığını görmekte dilhun olmuş insanlarız⁴⁷.

Mustafa Kemal Paşanın konuşmasının hararetle ve şiddetle alkışlanmasından sonra, Claude Farrère de şu mukabil konuşmayı yapmıştı: “Paşa Hazretleri'nin irat buyurdukları necip, ulvi eskara tarafımdan ilave edilecek bir şey yoktur. Bu eskara bütün mevcudiyetimle, bütün kalbimle iştirak ediyorum. Kendilerinin beyan buyurdukları vechile İstanbul'a ziyaret ettim. Fakat bu ziyaret beni dağdar etti ve kalbimi kırdı. Bu büyük payitahtı ve muhitini ecnebi süngüsü altında gördüm. Bu hal benim için gayet hazin bir manzara teşkil ediyordu. Bu millet, Boğazlardan Asya'ya mağrur nazarlarla bakıyordu. Bu milletin hürriyet için ve hürriyetini muhafaza için ölmeye ve bu azim ile yaşamaya karar vermiş olan bir millet olduğunu gördüm. Fakat gördüğüm şey, bunlardan mı ibarettir? Hayır, başka bir şey daha görmüştüm. Bu gördüğüm şey kalbimi ümit ve mahzuniyet ile doldurdu. Bu halk, bu millet yek vücut sağlam, sebatkar ve kavi bir hükümet-i milliyeye malik ve kudsi bir kumandan tarafından idare ediliyordu. Bütün bu ahval, bu milletin zafere varacağına hiç şüphe bırakmıyor. Acaba gördüğüm şeyler yalnız bunlardan mı ibaretti. Başka bir şey daha gördüm. O da hak ve adaletin kendisinde olmasıydı ve bu millet hakkı için harb ediyordu. Düşmanları zalim ve alçak adamlardan ibaret bulunuyordu. O düşmanlar ki, maksatları habis ve çirkin, fikirleri menfaatten başka bir şey değildir. Fakat, hürriyetini muhafaza için ölen, kanını

⁴⁷ **Hakimiyet-i Milliye**, 20.6.1922, 536 (Anadolu Ajansı'nın 19 Haziran tarih ve İzmit kaynaklı haberi); **Anadolu'da Yenigün**, 28.06.1922,528-905; **Vakit**, 21.6.1922, 1626 (sansürlü olduğundan önemli ölçüde eksiktir); Rifat Yüce, **Kocaeli Tarih ve Rehberi**, İzmit 1945, s.130-138 (metinde birkaç hatalı kelime mevcuttur).

döken bir milleti, hasis menafî takip eden düşmanlar hiçbir vakit mağlub edemezler. Daha başka bir şey söyleyeceğim. O da, yalnız kendilerinin bu hakka sahip olmaları değil, aynı zamanda büyük bir kuvvete malik olmaları hususudur. Cesur, metin bir surette idare edilen bu kuvvet, zaferin en kuvvetli dermanını teşkil eder. Zât-ı samilerine takdim edeceğim ihtiram ve takdiratım yalnız benim değil, bütün Fransız milletinin tazimat ve hissiyat-ı ihtiramkaranesidir"⁴⁸. Claude Farrère'in Fransızca olarak yaptığı bu konuşma Münir Bey tarafından Türkçe'ye çevrilmiş, saat 8'e doğru ziyafet sona ermişti.

Mustafa Kemal Paşa aynı gün, T.B.M.M.'deki muhalif grubun liderleriyle irtibat ve muhaberatta bulunan I. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'yı görevinden azlederek hakkında yasal işleme devam edilmek üzere Milli Müdafaa Vekaleti emrine almıştı⁴⁹.

Mustafa Kemal Paşanın İzmit'ten Adapazarı'na Dönüşü :

Mustafa Kemal Paşanın İzmit'ten Adapazarı'na döneceği 19 Haziran Pazar günü İzmit'te yer yerinden oynamıştı. Claude Farrère'nin de Paşa'yla birlikte Adapazarı'na gitmesi ve aynı gün dönmesi kararlaştırılmıştı⁵⁰. Bütün İzmit halkı istasyon ve civarında toplanmıştı. İki gün önce gülen, sevinen yüzlerin şimdi üzgün oldukları görülüyordu. Tren hattı boyunca bir ellerinde çocukları, diğer ellerinde bayraklar olduğu halde bekleyen kadınlar, beyaz saçları ve ak sakallarıyla göz yaşı döken ihtiyarlar yer almıştı. Saat 10'a doğru istasyon binasının önünü, daha ilerilerini kaplayan askeri birlikler "Hazır ol" vaziyetini almışlardı. Mustafa Kemal Paşa kendisini selamlayan askeri birliklere mukabele etmiş, öğrencilerin hatırlarını sormuş, halkın ön safında bulunanlarının bir çoğunun ellerini sıktıktan sonra, beraberindekilerle birlikte özel trene binmişti. Bu arada, bir dalga halinde vagonun önüne kadar gelmiş olan halkı pencereden selamlamaya devam etmişti. Ön safta bulunanlardan Kılıçzâde Hakkı Bey (Kılıçoğlu), Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben yaptığı konuşmasında, milletin gazi ve muhterem reisinin İzmit'i şereflendirdiğini, İzmit'e en unutulmaz tarihi günlerini yaşattığını, halkın mücâhede-i milliyeye olan bağlılığını anlattıktan sonra, "Hatif'ten"⁵¹ gelen bir sadâ size yürüyünüz diyor, millet sizinle beraberdir"⁵² demişti. Mustafa Kemal Paşa bu sözlere

⁴⁸ Hakimiyet-i Milliye, a.g.s.; Anadolu'da Yenigün, a.g.s.; Rifat Yüce, a.g.e., s.138-139.

⁴⁹ Nutuk, c.II, s.670.

⁵⁰ Muharrem Giray'ın hatıralarında (Yakın Tarihimiz, c.II, s.358) yanlış olarak; Mustafa Kemal Paşa Adapazarı'ndayken Claude Farrère'in İzmit'ten Adapazarı'na geldiği, Mustafa Kemal Paşanın ertesi gün İzmit'e giderek bir basın toplantısı yaptığı, Claude Farrère'i İstanbul'a uğurladığı anlatılmaktadır.

⁵¹ Gaipen haber verdiğine inanılan melek anlamında.

⁵² Anadolu'da Yenigün, 29.6.1922, 529-906.

cevaben şunları söylemişti: “*Muhterem vatandaşlarım! Bütün kalp ve vicdanlarınızla benimle beraber olduğunuza inancım vardır. Bu böyle oldukça ve gittiğimiz yolun hakiki olduğuna inandıkça elbette yürüyeceğiz. Bu yürüyüşümüzle memleketi netice-i hakikiyeye isâl edeceğimize şüphemiz olmasın. Hakkımda gösterdiğiniz âsâr-ı muhabbet ve teveccühe sûret-i mahsûsada takdim-i teşekkürat ederim. Güzel memleketinizde geçirdiğim iki günün kıymetli hâtırâsını ilelebet kalbimde saklayacağım. Gördüğüm tezâhürat, tâziyâne-i teşvik oldu. Netice-i hakikiyeye vusûl için her türlü tedâbiri düşünmekten bir an hâli kalmadık. Buna emin olunuz. Cümledenize teşekkürler ederim*”⁵³. Özel tren hareket ettiğinde, halk da bir süre trenle birlikte koşmaya devam etmişti. Bu durumu ne Mustafa Kemal Paşa'nın kompartımanın penceresinden “*artık yorulmayınız*” diyerek koşmamalarını rica etmesi, ne de polis ve jandarmanın engellemesi önleyebilmişti. Tren ilerledikçe tarlalarında çalışan köylüler, kadınlarıyla, çocuklarıyla ikiye, üçer hat boyuna diziliyor, Paşa'yı selamlıyorlardı. Derbent istasyonuna varıldığında iki gün önceki tezâhürat fazlasıyla tekrarlanmıştı. Sapanca istasyonunda Türk ve Fransız bayraklarıyla ayrı ayrı iki tak hazırlanmış, ayrıca Fransızca -**Yaşasın Dostumuz**- yazılı büyük bir bayrak asılmıştı. Önceden hazırlanmış olan büfeye çıkıldığında, Claude Farrère'e pek zarif sûrette süslenmiş bir sepet meyve hediye edilmişti. Burada, öncekinde olduğu gibi bir öğrenci heyecanlı bir konuşma yapmıştı⁵⁴. Sapanca'dan sonra Arifiye'de sıcak bir karşılamaya şahit olunmuştu. Mustafa Kemal Paşa yolculuk süresince her zümreden halkla konuşmuş, kendilerine kasaba ve köylerinin dahili ihtiyaçlarına, mahsûllerinin durumuna dair sorular sormuştu.

İzmit-Adapazarı Yolculuğu Esnasında Mustafa Kemal Paşa ile Mülakat:

Claude Farrère ile birlikte İstanbul'dan İzmit'e gelen Gazetecilerden biri de Vakit gazetesi baş yazarı Ahmet Emin Beydi (Yalman). Babası Osman Tevfik Bey Mustafa Kemal Paşa'nın Selanik Askeri Rüştüyesi'ndeki hüsn-ı hatt-ı Türki öğretmeni⁵⁵. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa daha Mondros

⁵³ Anadolu Ajansı'nın 19 Haziran tarihli haberi (**Anadolu'da Yenigün**, 23.6.1922, 524-901).

⁵⁴ **Vakit**, 21.6.1922, 1626; **Anadolu'da Yenigün**, 29.6.1922, 529-906.

⁵⁵ **Vatan Gazetesi**, 23.4.1953, 7.7.1953. Ahmet Emin Yalman Ocak 1936'da Ankara'da Karpiç Lokantasında karşılaştığı Atatürk'le aralarında geçen bir konuşmayı şöyle nakletmektedir: Atatürk – “*Askeri rüştüyesinde bir hoca vardı. Bende bazı meziyetler gördü. Yazımın fena olmasına rağmen sınıfın birincisi kalabileyim diye bana yazıdan iyi numara verdi. Yıllar sonra hocanın oğluyla karşılaştım. O arada memleketi bazı hizmetlerde bulunduğumu sanyordum. Hocanın oğlu bana buna rağmen sıfır numara verdi. Buna ne diyeceksin? Eğer tatmin edecek bir cevap verirsen mesleğine avdet edebilirsin*”. Ahmet Emin Yalman – “*İstiklal ve inkılap sahalarındaki büyük eserlerinizi takdir etmekte kimseden geri kalmayı*

Mütarekesi sonrasında Pera Palas'ta kaldığı günlerde Ahmet Emin Bey'i çağırarak Meclis-i Mebusanın çalışmalarını sürdürmesinin ülke için ne kadar gerekli olduğuna ilişkin yayın yapmasını tavsiye etmiş, bu konuda fikirler vermişti. Mustafa Kemal Paşa Ahmet Emin Bey'i bir kenara çekerek kendisiyle birlikte kalması halinde aldanmayacağını söylemiş, Böylece Ahmet Emin Bey Mustafa Kemal Paşa ile özel trenin İzmit'ten ayrılmasıyla başlayan ve Adapazarı'na varmasıyla sona eren bir mülakat yapmıştı. Velit Bey'in (Ebuziyya) de katılmasıyla yapılan ve Vakıf gazetesinde yayımlanan⁵⁶ bu mülakatı, günün siyasi ve askeri durumuna ışık tutması açısından aynen vermeyi uygun gördük.

Soru: Pontus tehcirinin saikleri neden ibarettir?

Cevap: Samsun ve havalisinde bazı anasır-ı muzırrayı mülahazat-ı askeriye icabı olarak harp mıntıkasından uzaklaştırmaya bizi mecbur eden sevaik, Yunanlıların oradaki teşebbüsleridir. Sevahili bombardıman etmek suretiyle yapmaya çalıştığı teşvikat dahi bu sevaiktendir. Bu baptaki mesuliyet Yunanlılara aittir.

Soru: Samsun bombardımanı gibi hareketlerin iki taraf için tesiri ne olabilir?

Cevap: Diğer taraf için tesirini bilmem, fakat bizim için azim ve iman-ı milliyi takviyeye, düşmanlarımızın ne kadar adi, ne kadar sefil ve ne kadar hunhar olduklarını milletimize fiilen tanıtmaya vesile teşkil ediyor.

Soru: Ordumuz ne haldedir? Münasip görüldüğü ve icap ettiği saniyede her türlü hareketi muvaffakiyetle icraya kadir addolunabilir mi? Muhtelif teftişler arasında görülen fark ve ordunun kuvve-i maneviyesi Zat-ı Devletleri üzerinde ne tesir bırakmıştır?

kabul etmem. Fakat idarede bozuk taraflar vardı. Her şeyin aynı yüksek ölçülere uygun olmasını temin maksadıyla tenkit vazifelerimi yaptım". Atatürk "Böyle olduğunu biliyorum. Samimiyetine kani olmasam seni yanına almaz konuşmazdım. Mesleğine avdet edebilirsin". Kılıç Ali, Atatürk'ün, Selanik Askeri Rüştiyesindeki bu öğretmeni hakkında şunları söylediğini kaydetmektedir: " Hiç iyi yazı yazamazdım. Yazılarım kargacık burgacıktı. Benim diğer derslerde başarılı olduğumu bildiğinden tam numara verirdi", bk. Atatürk'ün Hususiyetleri, İstanbul 1954, s.14.

⁵⁶ Vakıf, 21.6.1922, 1626; Aynı sayıda Mustafa Kemal Paşa ve Ahmet Emin Bey'in kompartımanda mülakat esnasında çekilmiş bir fotoğrafları da mevcuttur.

Cevap: Ordumuz, İstiklal mücahedesini yapan kahraman ve azimkar milletimizin amal-i meşruasını emniyetle istihsale kadir bir haldedir. Ordumuz, her türlü vezaif-i taarruziyeyi muvaffakiyetle ifaya hazır ve amadedir. Her teftişte gördüğüm müspet fark ve bilhassa orduda mevcut pek yüksek kuvve-i maneviyse, salabet, azim ve iman, şevk ve şetaret çok defalar gözlerimi meserret yaşlarıyla dolduracak derecede tesir bırakmaktadır.

Soru: Son Kocaeli seyahatinin ve halkla sıkı temasın bıraktığı intibalar ne merkezdedir?

Cevap: Benimle beraber seyahat ettiğiniz için bunun ifade ve izahını size bırakıyorum.

Soru: Dostumuzla (Farrère) olan mülakat ne gibi intibalar bırakmıştır?

Cevap: Monseigneur Claude Farrère pek hassas ve pek ali ruhuyla, beşerden pek az kimseye nasip olan evsaf-ı hususiyesiyle, nezahetin timsali müşahhası buldum. Kendisiyle mülakat bende hiçbir vakit unutamayacağım manevi hazlar, kıymetli hatıralar bırakmıştır. Türkiye böyle vefakar bir dosta malikiyeti ile müftehir olabilir.

Soru: Son Amerika notasında bizim eskiden beri müesses haklara riayet etmediğimiz, Amerika müesseselerinin faaliyetine imkan bırakmadığımız ve hukuk-ı tasarrufiyyeyi ihlal ettiğimiz hakkında bir itham vardır. Amerikalılar ve Amerika müesseselerine karşı Büyük Millet Meclisi Hükümeti şimdiye kadar nasıl hareket etmiştir?

Cevap: TBMM hükümetinin Amerika hakkındaki nokta-i nazarı müspettir. Hükümetimiz Harb-ı Umumi esnasında Babıali'nin kat etmiş olduğu münasebat-ı dostaneyi iade ve ihyaya teşebbüsten hali kalmamıştır. Bu teşebbüse kendi taraflarından maddi bir mukabele görülmemiş olmakla beraber, memleketimizdeki Amerika müessesatı, Amerika heyetleri, bir çok Amerikalılar tamamen bir dost memlekette olduğu gibi muhafaza edilmekte ve hürmet görmektedirler. El'an memleketimizin her köşe bucağında Amerikalılar ikamet etmekte, istedikleri gibi, istedikleri yerlerde keş-i güzar eylemektedirler.

Soru: Şark komşularımızla münasebatımız nasıldır? Rusya ile aramıza bürüdet girdiği rivayeti doğru mudur? Rus-Alman itilafına iştirak ettiğimiz hakkındaki rivayetler doğru mudur?

Cevap: Şark dostlarımızla münasebatımız müstenit bulunduğu ciddi samimiyet dairesinde devam etmektedir. Rusya ile aramızda bürüdet tevlit edecek mahiyette bir hadise olmamıştır⁵⁷ Rus-Alman itilafına iştirakimiz hakkındaki rivayet doğru değildir.

Soru: Memleketin iktisadi vaziyeti nedir? Bu seneki mahsul hakkında alınan haberler ümitbahş bir maiyette midir?

Cevap: Memleketin vaziyet-i iktisadiyesi şayan-ı memnuniyettir. Bu seneki mahsulat fevkalade feyizlidir.

Soru: İstanbul halkının milli mücadelede karşı olan vaziyeti hakkındaki hissiyatınız ne merkezdedir?

Cevap: İstanbul halkının vaziyeti hakkındaki hissiyatımı izhar için en kıymetli ve en şamil kelimeleri kullanabilirsiniz.

Mustafa Kemal Paşa ve Claude Farrère Adapazarı'nda :

Mustafa Kemal Paşa ve refakatindekileri taşıyan özel tren öğleye doğru Adapazarı'na vardığında, İzmit'ten hareket edildiğinde başlayan mülakat da son bulmuştu. Misafirler, istasyon ve civarını dolduran büyük bir kalabalık tarafından karşılanmışlardı. Etraf, yeşillikler ve bayraklarla donatılmış, milli orduya mensup pek düzenli bir askeri birlik yollara dizilmişti. Askeri birliğin düzenli görünüşü ve kıyafetlerinin mükemmelliği görenleri hem şaşırtmış, hem de gururlandırmıştı. İlk defa olarak İstanbul'dan gelenler gözlerine inanamamışlardı. Aralarından geçilirken Claude Farrère hayretle iki tarafına bakmış, şüphesiz gördüklerine memnun olmuş, göğsü kabarmıştı.

Dar'ül-Fünûnlu Şadan Hanım, Adapazarı kadınları adına Mustafa Kemal Paşa ve Claude Farrère'e güzel bir hitapta bulunmuş: Şarkın büyük evladı ile Garbın âlî ruhlu edibini bir arada gördüklerinden dolayı Adapazarı kadınlarının ne kadar iftihar ettiklerini pek serbest, pek etkili güzel bir tavır ve dille anlatmıştı⁵⁸. Mustafa Kemal Paşa ve Claude Farrère istasyondan köşke gitmişler, burada kısa bir istirahatten sonra Claude Farrère, beraberinde Mutasarrıf Sadettin Bey, Hamit ve Macit Beyler olduğu halde Sabiha Hanım

⁵⁷ Salahi R. Sonyel, Atatürk'ün Adapazarı'nda Vakit muhbirine verdiği demeçte Ali Fuat'ın Moskova'dan ayrılışını olumsuz yorumlamak için bir neden olmadığını, Sovyet Rusya ile ilişkilerin sağlam ve içten olduğunu söylediğini kaydetmektedir(bk. **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, c. II, Ankara 1986, s.195).

⁵⁸ **Vakit**, 21.6.1922, 1626.

kız okulunu ziyaret etmişlerdi. Burada öğrencilerin jimnastik hareketleri izlenmiş, el işleri görülmüştü. Öğrenciler Claude Farrère'e çeşitli hediyeler vermişler, gördüklerinden son derece memnun kalan Fransız edibi, okul müdiresi Şehime Yümnü Hanım'la, coğrafya öğretmeni Nimet Hanım'a takdir ve teşekkürlerini iletmişti⁵⁹. Claude Farrère, Sabiha Hanım okulunu ziyaretten sonra Çarkbaşı mesiresine gitmiş, Adapazarı'ndan ayrılmadan önce Mustafa Kemal Paşa'yla ikametgahında birlikte, öğle yemeği yemişlerdi. Yemekte sadece berrak bir su içilmiş, Claude Farrère de bol bol su içmek suretiyle meşrubat konusunda Anadolu kanunlarına uymanın kendisine pek hoş geldiğini göstermişti. İstasyondaki veda pek samimi ve etkili olmuş, Claude Farrère, refakatinde Mutasarrıf Sadettin Bey olduğu halde Mustafa Kemal Paşa, halk, asker ve öğrenciler tarafından uğurlanmıştı. Bu arada Mustafa Kemal Paşa, Claude Farrère'e gümüşle işlenmiş bir kırbaç hediye etmişti⁶⁰.

Mustafa Kemal Paşa 19 Haziranda ayrıca T.B.M.M. ikinci başkanı Rauf Bey'den bir şifre telgraf almıştı. Telgrafta, mecliste I. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın görevden alınarak Harp Divanına verilmek üzere Konya'ya gönderildiğine dair söylentilerin olduğu bildirilmişti⁶¹.

Mustafa Kemal Paşa 20 Haziran 1922 gününü bazı kabuller ve istirahatle geçirmiş, öğleden sonra saat dört sıralarında Ahşap Fabrikası'nı ziyaret etmişti. Fabrikanın her tarafını dikkatle inceleyen Mustafa Kemal Paşa memnuniyetini ifade etmiş, işçi ve memurlar bu ziyareti sevinçle karşılamışlardı⁶². Mustafa Kemal Paşa aynı günün akşamı saat 6'da Sabiha Hanım kız okulunu ziyaret etmiş, yemek pişirme dersinin imtihanı vesilesiyle şerefine düzenlenen çay ziyafetine katılmıştı⁶³. Ziyafette Adapazarı'nın ileri gelenleri, Mustafa Kemal Paşanın eski matematik öğretmenlerinden emekli Faik Bey hazır bulunmuşlardı. Çay ziyafetinde öğrenciler manzumeler okumuşlar, kendileri tarafından hazırlanmış pastaları ikram etmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa okulda gördüğü intizamdan fazlasıyla memnun olmuştu⁶⁴.

⁵⁹ **Vakit**, 21.6.1922; **Anadolu'da Yenigün**, 23.6.1922, 524-901.

⁶⁰ **Vakit**, 21.6.1922; **Anadolu'da Yenigün**, 21.6.1922, 522-899. C. Farrere, Hüsrev Gerede'ye bu kırbaçı Paris'teki yazı masasının üstünde Akademi kılıcıyla yanyana sakladığını Atatürk'e olan bağlılığının bir işareti olarak anlatmıştı (bk. **Hüsrev Gerede'nin Anıları**, s.255).

⁶¹ **Nutuk**, c. II, s. 670.

⁶² **Vakit**, 24.6.1922,1629; **Anadolu'da Yenigün**, 23.6.1922, 524-901.

⁶³ **Anadolu'da Yenigün**, 23.6.1922, 524-901; 29.6.1922, 529-906; **Vakit**, 24.6.1922, 1629.

⁶⁴ **Vakit**, 24.6.1922,1629. Gazetede bu ziyareti belgeleyen bir fotoğraf da mevcuttur. Fotoğrafta Mustafa Kemal Paşa, Başyaver Salih Bey, Binbaşı Şükrü Bey, okul müdiresi Şehime Yümnü Hanım, okul öğretmenleri Meliha, Leman ve Hamiyet Hanımlar yer almaktadır. **Anadolu'da Yenigün** (23.6.1922, 524-901) Sabiha Hanım okulunu İzmit livasının en güzel ve en temiz okulu olarak kaydetmektedir.

Mustafa Kemal Paşa 21 Haziran Çarşamba gününün Adapazarı'nın Yunanlılardan kurtarılmasının birinci yıl dönümü olması dolayısıyla düzenlenecek törenlere katılabilmek için hareketini ertelemiş⁶⁵, Adapazarı halkı da hem kurtuluşu kutlamak, hem de Mustafa Kemal Paşa'yı uğurlamak için 21 Haziran sabahı erkenden sokaklara dökülmüştü. Adapazarı'nın her yanı bayraklarla donatılmış, halk, törenin yapıldığı belediye dairesinin önünde toplanmıştı. Öğrenciler ellerinde bayraklar ve çelenkler olduğu halde yerlerini almışlardı. Tören askerin Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunda büyük bir geçit resmi ile başladı. Geçit resmini takiben ordumuzun kesin zaferi kazanması, İzmir ve Edirnemizin de Adapazarı gibi kurtularak ana vatana kavuşması için dua edildi. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa kürsüye çıkarak kısa ve heyecan veren bir konuşma yaptı : “ *Askerler, köylüler. Yakın zamanda düşmana darbe-i kat'ie indireceğimize emin olmalısınız. İnşallah bu darbe bizi İzmir'imize kavuşturacaktır. Siz asker ve köylülerle mazlum ana vatanın halas günlerini yaşıyoruz. Hürriyet ve istiklal günlerimize kavuşmak üzere bulunduğumuzu asla kalbinizden silmeyiniz...*”⁶⁶. Halk Mustafa Kemal Paşa'yı ve resmi geçit yapan askeri sevinçlerinden ağlayarak selamlamışlardı. Adapazarlılar konuşmaların tamamlanmasından sonra da Mustafa Kemal Paşa'yı yolcu edebilmek amacıyla istasyon ve civarına akın etmişlerdi. Havanın aniden bozarak şiddetli bir yağmurun başlaması üzerine hareket saati bir süre ertelenmişti. Nihayet Mustafa Kemal Paşa saat iki buçuğa doğru halkın coşkun tezahüratı arasında istasyona gelmiş, beraberinde annesi Zübeyde Hanım maiyeti ve gazeteciler olduğu halde özel bir trenle Geyve'ye hareket etmişti⁶⁷. Adapazarı'nda ise eğlenceler sabaha kadar sürmüş ve zafer duaları okunmuştu.

Mustafa Kemal Paşanın Geyve'ye Gidişi ve Cepheyi Teftiş Edışı:

Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler Geyve'ye saat 4'te varmışlar, buradaki askeri birlikler tarafından karşılanmışlardı. Bir saat kadar dinlendikten sonra şehre inen Mustafa Kemal Paşa halk ve öğrencilerin coşkun sevgi ve gösterileriyle karşılanmış konuşma yapan iki öğrenciyi dikkatle dinledikten sonra kendilerine teşekkür etmişti. Daha sonra hükümeti ve belediyeyi ziyaret etmiş, geceyi Belediye Reisi Rasim Efendi'nin evinde geçirmişti⁶⁸. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa 22 Haziran Perşembe günü, refakatinde Kocaeli Grubu Komutanı Halit Bey olduğu halde cepheyi teftişe gitmiş, her biri büyük bir sürat ve başarıyla icra edilen şekli ve uygulamalı manevralar yaptırmıştı.

⁶⁵ Anadolu'da Yenigün, 21.6.1922, 522-899.

⁶⁶ İleri, 22 Haziran 1922, 1574.

⁶⁷ Vakıf, 24.6.1922, 1629; Anadolu'da Yenigün, 29.6.1922, 529-906.

⁶⁸ Anadolu'da Yenigün, 23.6.1922, 524-901.

Denetlemeyi Başkomutanın izniyle bazı Türk gazeteciler de izlemişlerdi. Bunlardan Anadolu'da Yenigün muhabiri Kemal Salih gözlemlerini şöyle aktarmaktadır: “Bugün cepheye gidiyoruz. Sabahtan beri kah yaya yürüdük. Su başlarından, orman içlerinden, ovalardan, ekilmiş ve ekilmemiş tarlalardan, düzenli ve düzensiz yollardan geçtik. Kah raylar üzerinde trenle ilerledik, kah otomobil içinde düzenli şoselerden geçtik. Kah yaya keçi yollarından tırmandık.. Birçok dağ ve tepe açtık. Başkomutan, maiyeti ve üç dört gazeteciden ibaret kafilemize sabahtan beri iki zat daha katıldı. Kocaeli Grubunun maruf kumandanı Miralay Halit Bey ve fırka kumandanı. Saat öğleden sonra bire geliyor. Cephe içerisindeyiz. Otomobillerimizle bir dağa yükseliyoruz. Çıktık, çıktık bir vadiye dahil olduk. Bunu geçtik. Yeni bir dağ daha tırmanıyoruz. Tekrar yükseldik, tekrar indik... Arasıra rastladığımız ya süratle geçen o uzun kılıçlı bir süvari, ya selam duran posta neferidir. Genç subaylar yönetimindeki kuvvetli müfrezeleri hemen hemen her dakika görüyoruz.. Otomobillerimizin son yükseldiği tepeyi de aştık. Dar ve dalgalı bir boğazdan geçtik. Geniş bir vadinin kenarındayız. Süratle giderken manzaraları, 100-150 adım ilerimizden itibaren parlayan binlerce süngü görmüştük. Bu süngüleri taşıyan kahramanlar bütün o geniş vadiyi kaplamıştı. Paşa, cephenin bu noktasındaki ihtiyat kıtaatını muayene ve teftiş edecekti. Otomobiller durdu. Başkomutan, grup kumandanı maiyetleri ve biz indik. Hazır ol vaziyetinde duran kıtaata doğru gidiyorduk. Bu sırada bir subay süratle başkomutana doğru geliyordu. Geldi, selam verdi.. Bu yaklaştığımız ilk kıtanın komutanıydı.. Başkomutana tekmil verdi. Başkomutan onları selamladı. Merhaba diyerek sıhhatlerini sordu. Komutanı çağırarak küçük çapta şekli manevralar yaptırdı. Manevralar o kadar süratli, o kadar mükemmel yapılmıştı ki, birkaç dakika içinde başarıyla tamamlandı. Başkomutan kıta komutanına efradın istirahat etmesini emretti. Şimdi diğer bir kıtanın önüne gittik.. Bunu diğer kıtalar takip etti. Bütün vadiyi dolduran on binlerce kahraman vardı. Her kıtanın önünde başkomutanla nefer arasında tekrarlanan ve tekrarlandıkça samimiyeti artan, daima tekerrürü arzu edilen bir muhavere vardı. – Merhaba askerler...- Merhaba Paşa hazretleri... – Nasılsınız, iyimisiniz? – İyiyiz Paşa hazretleri Mustafa Kemal Paşa birliklerden birine yönelttiği “taarruza hazır mısınız” sorusuna, “hazırız Paşa Hazretleri”, cevabını almıştı. Birliklerin teftişi son bulduktan sonra Başkomutan şekli ve uygulamalı manevralar yaptırdı. Süvariler bir tepeden diğerine şimşek gibi koşuyor, piyadeler taarruz ve hücum manevralarını büyük bir başarıyla yapıyor, ağırlıklar süratle naklediliyor, cephane dakikasında istenilen yere yetiştiriliyordu. Düşman tayyaresine karşı usul-ı müdafaa pek heyecanlı oldu. Aynı anda atılan yüzlerce silahın bizde bıraktığı tesir fevkaladedir. Düşman hattına yakın yerlere kadar gittik. Siperleri yakından gördük.. İznik'in güneyinden başlayan Avdan mevkisinde faal bulunan ve buradan itibaren Göksu vadisini “Köprühisar”ı müdafaa eden

düşman tahkimatını gözetleme dürbünleriyle gözledik Bu sırada top sesleri işitildi.. Topçumuz etkili ve isabetli atışlarda bulundu. Civarımıza düşen ve tamamiyle tesirsiz kalan düşman mermilerini de gördük"⁶⁹. Cephedeki teftişin sona ermesinden sonra, kafiledeki gazeteciler İstanbul'a dönmek üzere Mustafa Kemal Paşa ve maiyetine veda etmişlerdi.

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya Dönüşü ve Gezinin İstanbul Basınındaki Yansımaları:

Mustafa Kemal Paşa ve maiyeti 23 Haziran günü Geyve'den ayrılmışlar, halk ve askerler tarafından uğurlanmışlardı⁷⁰. Saat 2'de Taraklı'ya varan kafile içten bir tezahüratla karşılanmış, Mustafa Kemal Paşa burada bir süre istirahat etmişti. Bu süre içerisinde Taraklı'da dualar edilmiş, kurbanlar kesilmişti. Göynük'e varıldığında derin bir sevinç içinde olan ahalinin kasabanın dışına döküldüğü görülmüştü. Burada yenilen yemekten sonra saat 6'da yola çıkılmış, saat 10'da Nallıhan'a varılmıştı. Nallıhanlılar Mustafa Kemal Paşa'yı fener alaylarıyla karşılamışlar, sevinç gösterilerinde bulunmuşlardı⁷¹. Geceyi Nallıhan'da geçiren Mustafa Kemal Paşa'nın beraberinde annesi Zübeyde Hanım'ın dışında yolculuğunun başından beri maiyetinde bulunan Başyaver Salih, Yaver Muzaffer, Erkân-ı Harbiye İrtibat Zabiti Şükrü Ali Beylerle, Kalem-i Mahsûstan Memduh Bey bulunuyordu⁷². Mustafa Kemal Paşa ve maiyetindekiler 24 Haziran Cumartesi günü saat 8'de otomobille Ankara'ya dönmüşler, Ayaş yolu üzerinde İcra Vekilleri ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Fevzi Paşa, T.B.M.M. ikinci başkanı Rauf Bey, Milli Müdafaa Vekili Kazım Paşa ve daha bazı rical-i mülkiye ve askerler tarafından karşılanmışlardı⁷³.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşanın Büyük Taarruz kararını vermesinin hemen ardından Adapazarı ve İzmit yöresine yapmış olduğu bu önemli gezinin İstanbul basınındaki yansımalarına gelince, geziyi izlemiş bir gazeteci olarak Ahmet Emin'in (Yalman) "Başkumandan ve Millet" başlıklı başmakalesi oldukça aydınlatıcıdır⁷⁴. Makalede önce olumsuz bir lider tipi çizilmiştir. Çünkü yazara göre tarih, milletlerin ihtiyaç duydukları milli kahramanları pek nadir olarak mükemmel şekilde yetiştirmektedir. Lider bazen büyük işler

⁶⁹ Anadolu'da Yenigün, 2.7.1922, 531-908.

⁷⁰ Anadolu'da Yenigün, 25.6.1922, 525-902; Vakit, 26.6.1922, 1631(Vakit'te Cuma günü hatalı şekilde ayın 24'ü olarak ifade edilmiştir).

⁷¹ Anadolu'da Yenigün, 25.6.1922.

⁷² Anadolu'da Yenigün, 25.6.1922.

⁷³ Hakimiyet-i Milliye, 25.6.1922, nr.540.

⁷⁴ Vakit, 21 Haziran 1922, 1626.

başaracağına dair güven uyandırır. Fakat bir de görülür ki o adam başarı ve şöhret karşısında kibire, gurura kapılmış, başı dönmekte, o kadar yükseklerde kendini idare edememektedir. Yaptığı hizmetin bedelini bir zümrenin çıkarlarını, ülkenin genel çıkarlarına tercih ederek ağır bir şekilde ödetmektedir. Sonra küçülmekte, kendini bir zamanlar yüksek görme eğilimindeki milletin gözünde küçük, hakaret gören bir adam haline gelmektedir.

Ahmet Emin Bey daha sonra tarihin nadiren yetiştirdiği milli kahramanların üstün niteliklerini sıralar. Milletlerin bunalım dönemlerinde rastlanan ve yüksek meziyetleri olan bu liderler milletin gözünde kazandıkları mevki sağlam karakterleriyle korur, görevlerini her durumda nefislerinden üstün tutarlar. Uzağı görür, bir fikri uygulamakta en büyük cüret ve başarıyı gösterirler. Ona göre çok ileriye, en karmaşık olaylar arasındaki ilişkileri görebilmek, herkes tereddüt ve endişe içindeyken derhal karar verip ortaya atılmak ve başarmak, milleti şiddet ve güçle değil, saygı, güven ve sevgi telkin ederek yönetmek, kazanılan başarıları kişisel bir şekil vermeye, insanlara özgü genel kusurları gizlemeye kalkışmayarak olağanüstü bir yaratık rolü oynamamak, millete yakın ve ona mensup olmakla iftihar etmek gibi niteliklerin bir kişide toplanması çok az rastlanan bir tesadüftür. Tarih böyle bir harikayı çok uzun aralarla göstermekte, milletlere mükemmel milli kahramanları nadiren sunmaktadır. İşte Mustafa Kemal Paşa'da bütün bu meziyetler, bir milletin güven ve sevgisini kazanmaya ve korumaya layık bir liderde bulunması gereken tüm nitelikler mevcut bulunmaktadır. Millet, en küçük çocuklarından, dünyayla ilgisini kesmeye başlamış ihtiyarlarına varıncaya kadar bu gerçeği iyi anlamıştır. Millet, Mustafa Kemal Paşaya tarihi mevcudiyeti içinde daha şimdiden pek yüksek bir yer, menkıbeleri en uzak nesilleri iftihadan ağlatacak bir mevki hazırlamıştır.

Makalenin son bölümünde bizzat tanık olduğu Türk halkının Mustafa Kemal Paşa'ya gösterdiği tezahüratı şöyle aktarmaktadır: İzmit ve Adapazarı'nda geçen iki gün zarfında öyle manzaralar gördüm ki, ifade ettiği mana yalnız Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına ait değildir. Başkomutanın temsil ettiği milli davayı milletin ne kadar samimi bir surette benimsediğinin, milli azim ve mücadele şevkinin bir göstergesidir. Düşmanlarımız milletin bu durum ve galeyanını gördükten, senelerden beri sonsuz özveri ve güçlüklerle göğüs geren vakur ve sakin tavrının arkasında ne kadar ateş ve galeyan yeteneği sakladığını anladıktan sonra bu mücadelede bizi ezme imkanının olmadığına ister istemez kanaat getireceklerdi. Başkomutanın yüzünü bir saniye daha fazla görebilmek için ellerinde allı beyazlı bayrak, trenle yarışan ihtiyarlar, arkasından dualar okuyan " *yavrum Allah seni bize bağışlasın, bizi kurtardın*" diye hıçkırarak ağlayan, yaşlarından beklenmeyen bir vakarla durumu kavrayan, karşılarında asker elbiseli büyük bir adam değil, milli davanın Mustafa Kemal

Paşası olduğunu bütün kalpleriyle anlayan küçük erkek ve kızlar, kırmızı beyaz renklerden oluşan bir bayrak denizi içinde heyecan şevkiyle birlikte ağlayan binlerce kişilik bir halk kitlesi...Bu galeyanlı manzara hiçbir zaman bir nümayiş, geçici sarı bir heyecan olamazdı.. Düşman işgalinin ne demek olduğunu bilen Kocaeli ahalisi milli davayı ne kadar iyi anladığını, bu davaya ne gibi bağlarla bağlı, sonuna kadar mücadeleye ne kadar azimli olduğunu, milletin büyük önderini ne kadar sevdiğini hiçbir zaman bundan tabii ve canlı bir şekilde gösteremezdi.

Sonuç olarak yazar İzmit gezisinin kendisi üzerinde bıraktığı en esaslı izlenimi şöyle belirtmişti: Milletimizin canı çok yanmış, gözü açılmıştır. Artık hiçbir dış etki onu aldatamaz. Millet, rehberlerinin göstereceği yoldan milli gayeye varmaya, bunun için ne yapmak lazımsa yapmaya katı surette karar vermiştir. Bu buhranlı günlerde Allah'ın en büyük nimet olarak kendisine verdiği büyük rehberle beraber bu gayeye doğru yürümeye devam edecek, her şeye rağmen oraya varacaktır⁷⁵.

Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ise "*İzmit'ten Gelen Ses*" başlıklı ve sansürlü makalesinde üç yıl önce Ferit Paşa Hükümeti'nin bir memuru olarak Samsun'a ayak basan Mustafa Kemal Paşa'nın Marmara'nın kapılarından birine gelerek kahraman heybetiyle İstanbul halkına "*Bu millet yaşamaya layıktır, yaşayacaktır; bağımsız, hür ve tam egemen olarak yaşayacaktır*" diye bağıracağını kimsenin düşünemeyeceğini, alelade bir komutan gibi uğurlandığının üçüncü yılı İstanbul'un kapısında yeşillerini sallayan bir aslan gibi görüldüğünü vurguladıktan sonra, İzmit sahillerinden seslenmeye gelen kahramanın arkasındaki süngü ormanının hangi mucizeyle doğduğunu insan dilinin açıklayamayacağını, hatta bunu kılıcı kadar dili de keskin olan bu genç serdarın da gerekli açıklıkta anlatamayacağını belirtmişti⁷⁶. Yazara göre Onun son sözlerinde dünyaya meydan okuyan bir küstahın şivesini bulanlar, "*Bu adam neye güveniyor?*" diye soruyor, hangi gücün onun vücudunu bütün uygarlık dünyasına karşı böyle saldırgan bir yay gibi gerdiğini soruyorlardı. Sorunun cevabı Samsun'dan İzmit'e kadar çizilen kaviste, bu kavisin halkaları olan I. ve II. İnönü zaferlerinde, Sakarya savaşlarındaydı. Mustafa Kemal Paşa üç yıldır düşman zırhlılarının dolaştığı Marmara sahillerine yalvarmak veya pazarlık etmek için gelmemişti. Onun başı milletten gelmeyen hiçbir kuvvet önünde eğilmeyecek kadar dik durmaya alışmıştı.

⁷⁵ Görüldüğü gibi sığağı sığağına kaleme alınan bu övgü dolu satırlar henüz Yunan Ordusunu Sakarya boylarında durdurarak geri çekilmeye zorlamış bir Başkomutan içindi. Dolayısıyla Büyük Zaferi kazanmış, Türk tarihinin en köklü, en büyük uygarlık projesini gerçekleştirmiş bir lideri layıkıyla ifade edebilmenin güçlüğü meydandadır.

⁷⁶ *İkdam*, 24 Haziran 1922, 9077.

Yine “*En Büyük Eserimiz Ordumuzdur*” başlıklı bir makalede de Mustafa Kemal Paşanın bu gezisi, kişiliği ve Türk Ordusu ele alınmıştı. Özellikle edip ve yazar olmasının yanında eski bir asker olarak Claude Farrere’in Anadolu’daki orduyu en iyi Avrupa ordularıyla eşit görmesine işaret edilmiş, ayrıca bu orduyu daha da anlamlı kılan hususun yoktan var edilmiş olması vurgulanmıştı⁷⁷.

Nihayet Yahya Kemal’in (Beyatlı) 19 Haziran 1922 günlü Tevhid-i Efkâr Gazetesindeki “*Arslan Gerilir Gerilir de Öyle Atlar*” başlıklı makalesi, Babıalı zihniyetiyle Mustafa Kemal Paşa’nın şahsında Kuvayı Milliye ruhu arasındaki farkı ve ayrıca aynı günlerde taarruz konusunda gösterilen sabırsızlığın yersizliğini dile getirmişti. Makaleye göre, Mustafa Kemal Paşa İzmir faciası günü benizleri uçmuş nazırların “*Ne yapalım?*” sorusuna “*Görevinizi yapınız*” cevabını vermişti. O’nun görevini yapmak üzere Anadolu’ya çıktığı gün arkasındaki tek kuvvet meydanlarda yas mitinglerinde toplanmış mazlum bir halktı. Şimdi ise üç yıl sonra Mareşal Mustafa Kemal İzmit’teydi. Yaşlı kalabalıklar bugün O’nun arkasında bükülmez iki demir pazu gibi gerilmiş ordulardı. Üç yıl önceki nazırlardan biri İzmit’e gidip genç Türk serdarına ne yaptığını sorsa, O: “*Görevimi yapıyorum*” der, bu görevin ne olduğunu anlatırdı. Bazı zavallılar istiklal mücadelesine niçin girdiğimizi anlayamamışlardı. Onlar istiklalin anlamını, ancak yitirildikten sonra anlardı. Üç yıllık mücadelenin anlamı kürsülerden, milli hareketin merkezinden binlerce kez ifade edilmişti. Bu bir istiklal harbiydi.

Barışı bekleyenler sabırsızdılar, fakat istiklali bekleyenler değildiler. Barışı bekleyenlerin gözünde milli hareketin başkomutanı ve bütün komutanları şansın, istiklali bekleyenlerin gözünde aksine kutsal görevin timsaliydiler. Barışı bekleyenler : “*Milli Ordu hala taarruz etmeyecek mi? Etmeyecekse!...*” gibi zehirden daha öldürücü fikirler söyleyebilirler. Fakat bağımsızlığı bekleyenler Kars’ta, I. İnönü’de, II. İnönü’de, İzmit’te, Sakarya’da, bütün milli zaferlerimizde yanılmadıkları gibi, bu defa da yanılmayacaklardı. Onlar idrak ediyorlardı ki: “*Arslan gerilir de öyle atlar ve öyle muzaffer olur*”⁷⁸.

⁷⁷ Akşam, 27 Haziran 1922,1352.

⁷⁸ Devrin Yazarlarının Kalemile Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, c.II, yay. haz. Mehmet Kaplan ve diğerleri, İstanbul 1981, s.874-876.

SONUÇ

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Kocaeli Grubu'nu denetlemek amacıyla yaptığı gezide "Milli Ordu" nun gerek eğitim düzeyi, gerekse moral açıdan taarruz için tam anlamıyla hazır olduğu görülmüştü. Başkomutan bu tespiti yapabilmek için düşman gülleleri arasında en ileri hatlardaki siperlere kadar ilerlemekten geri kalmamıştı. Diğer taraftan İngilizler Mustafa Kemal Paşa'nın bu gezisiyle ilgili güvenlik tedbirlerinden olarak Mürettep Süvari Tümeni'nin Kocaeli Bölgesi'ne getirilmesi karşısında tarafsız bölgedeki faaliyetlerini arttırmışlar, ayrıca Alemdağı'na bir batarya yerleştirmişlerdi. Gezi, ana ile oğul arasındaki hasreti sona erdirmiş, Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya uzun süreden beri ayrı kaldığı annesi Zübeyde Hanım'la birlikte dönmüştü. Yine, Türkleri gayet yakından tanıyan ve bunun için de gerçek bir Türk dostu olan Claude Farrère ile yapılan görüşme son derece yararlı olmuştu. Zira, o günlerde Türkler'in Anadolu'da Hıristiyanlara zulüm yaptığı iddialarının asılsızlığını Avrupa kamu oyuna, en azından Fransız halkına anlatabilecek Claude Farrère'den daha uygun bir kimse düşünülemezdi.

Mustafa Kemal Paşa'nın gezisinin ortaya koyduğu en önemli sonuç, şüphesiz Türk milletinin bu gezi vesilesiyle "Milli Mücadele"ye olan sarsılmaz inancının, bağlılığının açıkça görülmüş olmasıydı. Bu inanç ve bağlılık, Başkomutana gittiği her yerde gösterilen tarifi üzerinde her türlü sevgi ve saygıyla coşkulu bir şekilde ifade edilmişti. Zira, bölge halkı düşman işgali altında esir olarak yaşamının ne demek olduğunu yaşayarak öğrenmişti. Dolayısıyla, kendilerini esaretten kurtaran "Milli Ordunun Başkomutanı" nı misafir etmek, onlar için en büyük gurur kaynağı olmuştu. Artık hedef, düşmanı ülkeden tamamen söküp atmak, Misâk-ı Milli'yi gerçekleştirmektir. Misâk-ı Milli, artık Sapançalı küçük Nezihi'nin belleğinde yer edecek kadar bütün Türk milletine mal olmuştu⁷⁹. Nihayet bu gezi ile, Büyük Taarruz öncesinde düşmanın nazarları asıl taarruz merkezinden uzakta bir noktaya çekilmişti. Gezi işgal altında olmasına karşın İstanbul'da da yankı bulmuş, basın uygulanan katı sansüre rağmen kurtuluş günlerinin sayılı olduğuna ilişkin mesajları vermekten geri kalmamıştı.

⁷⁹ Bu hususu Claude Farrère'nin de tespit ettiği görülmektedir: "Asker ve köylü ayrı ayrı isticvap edildiği zaman size aynı cümleyle cevap verirler. Misak-ı Milli! Bu, Türklerin fikrinde derin bir surette yerleşmiştir" (Anadolu'da Yenigün, 30.6.1922, 530-907).

ÖZET

Atatürk Haziran 1922'de Büyük Taarruz kararını verdikten sonra Adapazarı ve İzmit yöresine 12 gün kadar süren bir gezi yaptı. Bu gezi vesilesiyle uzun zamandır ayrı kaldığı annesiyle buluştu. Ayrıca Fransız edibi Claude Farreré ile görüştü. Yöredeki Kocaeli Grubu'na ait askeri birlikleri denetledi. Makale Atatürk'ün bu gezisini ilk kez gün gün ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır.

ABSTRACT

Atatürk had made a 12-day-long trip to the districts of Adapazarı and İzmit on June 1922, after making the decision of the Great Offensive. By the means of this trip, he met there with his mother, whom he became separated from for a long period of time. He also met with French litterateur Claude Farreré. He inspected the military unions of Kocaeli Group in that region. This article, for the first time, exposes this trip of Atatürk in detail day by day.